

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра бухгалтерського обліку та економічного контролю

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи
на здобуття ступеня вищої освіти Магістр

на тему: «Методика й організація бухгалтерського обліку та аналіз дебіторської заборгованості за нетоварними операціями (на матеріалах товариства з обмеженою відповідальністю «ХХХ» Полтавського району

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
Облік і оподаткування
спеціальності 071 Облік і оподаткування
ступеня вищої освіти Магістр
групи 1
Пономаренко Т. М.
Керівник: Пилипенко К.А.
Рецензент: Дорошенко А. П.

Полтава – 2021 року

	стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО - МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА НЕТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ	8
1.1. Економічний зміст, класифікація та оцінка дебіторської заборгованості за нетоварними операціями	8
1.2. Стан дослідженості проблеми та наукові напрями її вирішення ...	15
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА НЕТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ	20
2.1. Організаційно-правові засади діяльності та облікова політика підприємства.....	20
2.2. Організація бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості за нетоварними операціями	24
2.3. Податкові аспекти обліку дебіторської заборгованості за нетоварними операціями	40
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА НЕТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ	43
3.1. Фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання.....	43
3.2. Аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості за нетоварними операціями	49
3.3. Комплексне оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями та напрями поліпшення розрахункових відносин підприємства.....	55
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Здатність підприємства вчасно та в повному обсязі розраховуватися за плановими платежами та терміновими зобов'язаннями, підтримуючи при цьому звичайний темп господарської діяльності, є однією із вимог фінансової стабільності підприємства та його конкурентоспроможності. Ефективність діяльності будь-якого підприємства насамперед залежить від швидкості та якості здійснення ним розрахунків за своїми зобов'язаннями перед контрагентами.

Сучасна економіка побудована так, що підприємець повинен постійно вести розрахунки з різними юридичними та фізичними особами. Ці зв'язки сприяють безперервному забезпеченні виробництва сировиною та матеріалами, ритмічність відвантаження (реалізації) продукції покупцям.

Актуальність організації бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями зростає щоденно, оскільки ці розрахунки впливають безпосередньо на фінансовий стан кожного підприємства. Так як дана тема особливо важлива в сучасних умовах необхідно провести детальне її дослідження.

Питання визначення сутності дебіторської заборгованості та вдосконалення її обліку розглядалось у працях багатьох вчених-економістів, таких як Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, О. О. Довжик, В. М. Жука, В. Н. Жукова, Г. Г. Кірейцева, Т. В. Лишиленко, М. Ф. Огійчука, Л. К. Сука, В. Я. Плаксієнко, Н. М. Ткаченко та інших С. Л. Береза та інші. Проте, ряд питань, особливо в частині застосування субрахунків для обліку дебіторської заборгованості, залишаються невирішеними.

Мета та завдання для дослідження. Метою роботи є вивчення, систематизація і обґрунтування теоретичних і методичних аспектів організації бухгалтерського обліку та аналізу розрахунків з дебіторами та ще й за нетоварними операціями, що співпрацюють з даним господарством, вивчення форми розрахунків між ними, принципів організації розрахунків, а також

глибину зв'язків, розробка рекомендацій даних аспектів та виявлення шляхів їх подальшого вдосконалення для забезпечення ефективного функціонування підприємств у сучасних умовах господарювання.

Поряд з цим необхідно вирішити ряд завдань щодо методики організації бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями при написанні дипломної роботи є:

- виявити сутність категорії «дебітори» та «розрахунки», дослідити теоретичні питання, законодавчі та нормативні акти щодо організації бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами;
- провести дослідження організаційних засад діяльності, фінансово-економічний аналіз стану діяльності підприємства та облікової політики щодо об'єкту дослідження ;
- критично оцінити стан організація документування та розробки первинних документів з обліку розрахунків з зазначеними дебіторами, вивчення стану організації синтетичного та аналітичного обліку розрахунків з дебіторами на досліджуваному підприємстві, порядку відображення об'єкту дослідження у фінансовій звітності;
- дослідити методику проведення аналізу розрахунків з дебіторами та за нетоварними операціями на досліджуваному підприємстві;
- на підставі окреслених завдань розробити висновки та пропозиції.

Об'єктом та предметом дослідження є методика організації бухгалтерського обліку та аналіз розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» Полтавського району Полтавської області. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних підходів та економіко-організаційних заходів щодо вивчення стану організації бухгалтерського обліку та аналізу розрахунків дебіторами за нетоварними операціями на підприємстві.

Методи дослідження. Для проведення дослідження використовувалися наступні методи: абстрактно-логічний метод (для теоретичного узагальнення, критичного аналізу публікацій вітчизняних і зарубіжних учених); метод

узагальнення (для узагальнення змісту й визначення сутності основних засобів підприємств, побудови його структури та формулювання висновків); графоаналітичний метод (при оцінюванні динаміки відносних і абсолютних показників діяльності підприємств). За допомогою історичного методу досліджено походження, формування та розвиток категорії розрахунки у системі обліку. Документальне оформлення операцій щодо розрахунків з покупцями та замовниками розглянуто за допомогою системного вивчення господарських процесів. Результати досліджень зображенні з використанням схематичних та графічних методів.

Наукова новизна: уточнене поняття «дебіторська заборгованість», «заборгованість за нетоварними операціями»; досліджено стан організації бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями; обґрунтовано доцільність поділу дебіторської заборгованості у частині нетоварної;

Практичне значення одержаних результатів. Практичну цінність мають представлені у дослідженні рекомендації удосконалення організації бухгалтерського обліку розрахунків з покупцями та замовниками та запропоновані напрями поліпшення розрахункової дисципліни та в цілому фінансового стану ТОВ «XXX» Полтавського району Полтавської області. Вказані рекомендації можуть бути використані в організації обліку розрахунків з дебіторами за нетоварними операціями в діяльності підприємств різних форм власності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати роботи доповідалися на Всеукраїнських науково-практичних інтернет-конференціях молодих вчених, викладачів та студентів «Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін» (м. Полтава, 22 жовтня 2020р.); «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціальноорієнтованій системі управління підприємством»(м. Полтава, 31 березня 2021 р.); «Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах

інституціональних змін» (м. Полтава, 21 жовтня 2021 р.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони формують теоретико-методологічну базу для дослідження і практичного розв'язання проблем удосконалення обліку і контролю розрахунків з дебіторами за допомогою використання сучасних інформаційних технологій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА НЕТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

1.1. Економічний зміст, класифікація та оцінка дебіторської заборгованості за нетоварними операціями

У процесі фінансово-господарської діяльності у підприємства постійно виникає потреба в проведенні розрахунків зі своїми контрагентами. Відвантажуючи виготовлену продукцію, підприємство, як правило, не отримує оплату одразу, тобто відбувається кредитування покупця. Таким чином, протягом періоду від моменту відвантаження продукції до моменту надходження платежу засоби підприємства знаходяться у вигляді дебіторської заборгованості [10].

Дебіторська заборгованість разом з виробничими запасами найчастіше складає значну частину в структурі активу балансу підприємства.

Створення значних її обсягів викликає низьку платоспроможність підприємства.

Методологічні засади обліку дебіторської заборгованості регулюються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», згідно якого [60]:

Дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Дебітори – юридичні чи фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості – сума поточної заборгованості за товари, роботи, послуги з вирахуванням резерву сумнівних боргів. Дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову та поточну

додаток Б (рис. 1.1).

Довгострокова дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Поточна дебіторська заборгованість – це сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Особливістю визнання поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги є те, що вона визнається одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг.

При класифікації враховується два критерії:

- 1) строк погашення;
- 2) зв'язок з нормальним операційним циклом.

Для віднесення дебіторської заборгованості до довгострокової необхідно, щоб виконувались обидва критерії: вона не виникає в ході нормального операційного циклу та строк її погашення більше 12 місяців. У випадку, коли строк погашення дебіторської заборгованості, що виникає в ході нормального операційного циклу, менше року, вона відноситься до поточної.

Дебіторська заборгованість, що виникає в ході нормального операційного циклу визнається поточною незалежно від строку погашення. Для віднесення дебіторської заборгованості до поточної чи довгострокової необхідно брати до уваги: дату виникнення даної заборгованості та строк, який залишився до погашення боргу від дати балансу.

В залежності від своєчасності погашення дебіторська заборгованість поділяється на :

- 1) дебіторську заборгованість строк оплати якої не настав (нормальна дебіторська заборгованість);
- 2) дебіторська заборгованість не сплачена в строк (прострочена);
- 3) безнадійна дебіторська заборгованість;
- 4) сумнівна дебіторська заборгованість (рис. 1.2).

Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає під час нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу [60].

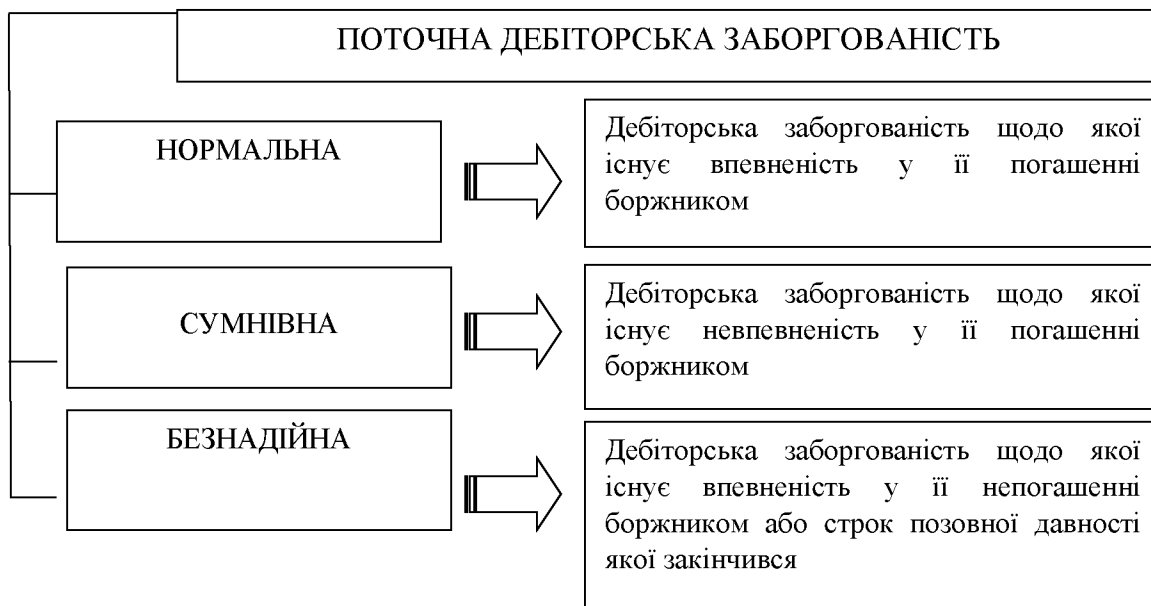

Рис. 1.2. Класифікація поточної дебіторської заборгованості

Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо:

- 1) існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод;
- 2) можна достовірно визначити її суму.

Завданням бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами є правильний вибір ознак класифікації дебіторської заборгованості, що повинні відповідати чинному законодавству

Одночасно з визнанням дебіторської заборгованості відбувається її класифікація за певними критеріями:

- строк погашення та зв'язок із нормальним операційним циклом;
- об'єкти, по відношенню до яких виникла дебіторська заборгованість;
- своєчасність погашення.

Аналіз останніх досліджень в огляді економічної літератури щодо дебіторської заборгованості показує, що незважаючи на ґрунтовні теоретичні та практичні дослідження питань організації обліку, управління розмірами

поточної дебіторської заборгованості, зокрема таким її видом, як заборгованість за товари, роботи, послуги, останнім часом поза увагою науковців залишилися практичні розробки процедури організації обліку дебіторської заборгованості, загалом, тобто з врахуванням усіх її видів в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Пропозиції вітчизняних авторів щодо питань організації обліку дебіторської заборгованості та управління її розмірами на підприємстві

Автор, джерело інформації	Дослідження та пропозиції різних авторів
Городянська Л.	Визначено особливості організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві.
Бондаренко О.С.	Запропоновано методику ефективного управління портфелем дебіторської заборгованості на підприємстві
Нашкерська Г.	Розглянуто особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги, практичні аспекти обліку дебіторської заборгованості та формування резерву сумнівних боргів
Матицина Н.	Обґрунтовано пропозиції щодо регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю на підприємствах.
Сук. Л., Сук П.	Розглянуто облік розрахунків з різними дебіторами в розрізі субрахунків
Кияшко О.М.	Досліджено інформаційну забезпеченість обліку дебіторської заборгованості
Дерев'янка С.	Розглянуто порядок визначення термінів позовної давності дебіторської заборгованості
Масловська Л.	Обґрунтовано та розглянуто розробку практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю сільськогосподарських підприємств через операції факторингу
Дерев'янка С. Смолій М.	Розглянуто сучасний стан, проблеми та шляхи вирішення дебіторської заборгованості
Кравчук О.	Вивчено облік розрахунків з дебіторами і кредиторами
Церетелі Л.	Розкрито методику створення резерву сумнівних боргів

Тому необхідно узагальнити вітчизняний досвід та розглянути основні питання організації обліку дебіторської заборгованості за видами на первинному етапі з метою уніфікації, упорядкування та спрощення цього процесу на практиці.

Важливим питанням організації дебіторської заборгованості є її підтвердження. Підставою для визначення різних видів дебіторської заборгованості є наявність господарсько-договірної, розпорядчої, внутрішньої та зовнішньої, облікової документації підприємства (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Підстава для визначення різних видів дебіторської заборгованості

Види дебіторської заборгованості	Підтверджуючі документи
Поточна дебіторська заборгованість за розрахунками з покупцями та замовниками	Договір про реалізацію продукції, надання послуг або виконання робіт, накладні, рахунки-фактури, рахунки, акти приймання робіт, послуги, податкові і товарно-транспортні накладні, комерційні документи
Дебіторська заборгованість за виданими авансами	Договір, платіжні доручення
Дебіторська заборгованість підзвітних сум	Наказ керівника про направлення працівника у відрядження, видатковий та прибутковий касовий ордер, авансовий звіт
Дебіторська заборгованість по нарахованих доходах	Розрахунки бухгалтерії, касові ордери, виписки Банку
Дебіторська заборгованість по розрахунках за претензіями	Претензії, акти приймання вантажу, рішення судових органів; письмові згоди постачальників на пред'явлені претензії, виписки установ банку на суми що надійшли в порядку задоволення претензій
Дебіторська заборгованість по розрахунках за відшкодування завданих збитків	Протокол засідань інвентаризаційної комісії, наказ Керівника
Позики членам кредитних Спілок	Договір між членами кредитних спілок, касові ордери, виписки банку, платіжне доручення
Дебіторська заборгованість інших дебіторів	Авізо про оприбуткування майна учасником, який веде спільні справи, або первинний документ про отримання майна (копія накладної, квитанція до прибуткового касового ордеру)

Визнання дебіторської заборгованості регламентується відповідними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (табл. 1.3).

Моментами визнання дебіторської заборгованості та відображення її у бухгалтерському обліку і звітності підприємства є:

1. Поточна заборгованість (небезнадійна та несумнівна) визнається

одночасно з визнанням прибутку від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг або при отриманні передоплати й оцінюється за первісною вартістю.

Таблиця 1.3

Визнання дебіторської заборгованості

Критерії визнання	Дебіторська заборгованість (для продажу)	Поточна дебіторська заборгованість за товари, послуги (не для продажу)
Умова визнання	Актив визнається, якщо підприємство є стороною угоди про фінансовий інструмент (п. 10 П(С)БО 13, наприклад, договір факторингу)	АКТИВ визнається, якщо існує ймовірність отримання майбутньої вигоди і може бути достовірно визначена її сума (п. 5 П(С)БО 10)
Початок визнання	На дату укладання контракту або на дату його виникнення (п.15 П(С)БО 13)	На момент відвантаження товару Продукції
Припинення визнання	Коли втрачається контроль над правами вимоги (п. 17 П(С)БО 13)	Коли виконуються кваліфікаційні вимоги щодо активу (наприклад, коли здійснено погашення або стала очевидною безнадійність погашення)

2. Безнадійна дебіторська заборгованість визнається в тому звітному періоді, в якому підприємство одержало інформацію про те, що така заборгованість не буде повернена.

3. Сумнівні борги визнаються в тому звітному періоді, в якому у підприємства виникають сумніви щодо погашення дебіторської заборгованості. Сумнівні борги продовжують враховуватися у складі активів підприємства до моменту визнання їх безнадійною заборгованістю або до моменту погашення.

4. Момент визнання довгострокової заборгованості у П(С)БО 10 не визначено. На думку вчених-економістів, довгострокова дебіторська заборгованість повинна визнаватися у тому звітному періоді, в якому або здійснена передоплата за товари (роботи, послуги), або відвантажено товари, надано роботи (послуги).

Відповідно до п. 4 П(С)БО 10 в Україні є обов'язковим поділ дебіторської заборгованості на поточну та довгострокову, який залежить від нормального

операційного циклу і терміну погашення заборгованості [60].

У балансі поточна дебіторська заборгованість поділяється на заборгованість покупців і замовників та іншу поточну дебіторську заборгованість. Порядок оцінки дебіторської заборгованості наведено на рис. 1.3.

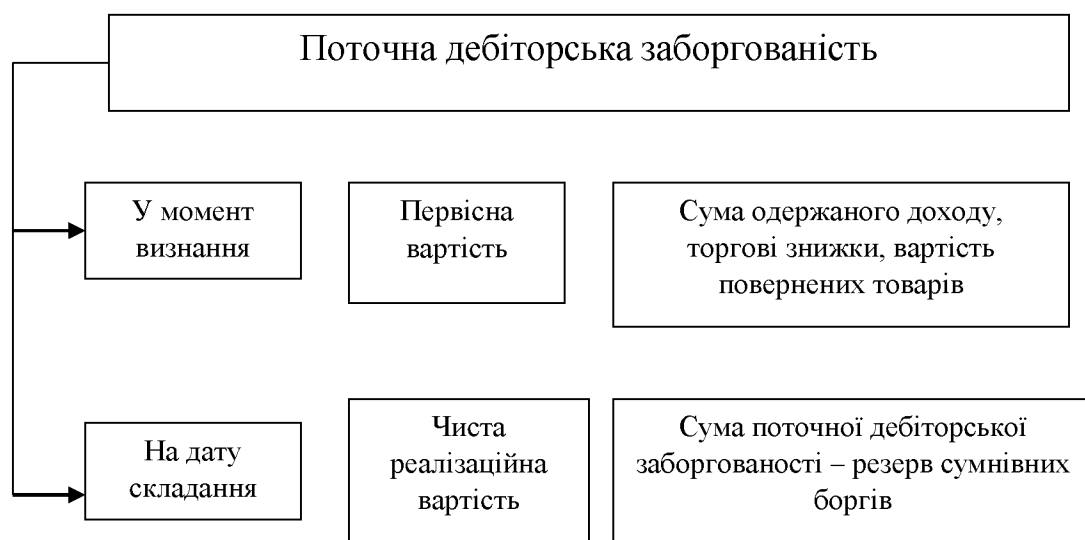

Рис. 1.3. Оцінка дебіторської заборгованості

Поточна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг і оцінюється за первісною вартістю.

У випадку відстрочення платежу з виникненням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою грошових коштів, що підлягають отриманню за товари, така різниця визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (відсотками) в період її нарахування.

Дебіторська заборгованість як складова елементу фінансової звітності активу має визнаватися і відображатися у звітності в сумі, яка визначається з урахуванням оцінки дебіторської заборгованості в поточному обліку.

Крім того, дебіторська заборгованість існує за товарними і нетоварними операціями. При оцінці товарної дебіторської заборгованості існують певні особливості.

У відповідності з принципом обачності, в момент визначення доходу від реалізації підприємство повинно визнати можливі втрати від неповернення частини боргів покупцями, тобто створити резерв сумнівних боргів.

Існує три методи нарахування резерву сумнівних боргів:

- 1) виходячи з платоспроможності окремих дебіторів;
- 2) питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на умовах наступної оплати;
- 3) класифікації дебіторської заборгованості.

Розглянуті методи визначення резерву сумнівних боргів мають свої недоліки та переваги:

- оцінка резерву методом класифікації дебіторської заборгованості хоч і досить складна у технічному виконанні, але ґрунтується на технічних даних підприємства;
- оцінка резерву, виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, навпаки ґрунтується на аналізі платоспроможності конкретних дебіторів станом на дату балансу, що загалом викликає до них більше довіри;
- обраний метод визначення резерву сумнівних боргів має бути зафіксований в наказі про облікову політику підприємства.

Виділяються такі види довгострокової дебіторської заборгованості:

- 1) дебіторська заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду;
- 2) довгострокові векселі одержані;
- 3) інша дебіторська заборгованість.

Дебіторська заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду – це чисті інвестиції орендодавця у фінансову оренду, визначені у відповідності з Положенням (стандартом) 14 «Оренда».

Окремий вид довгострокової дебіторської заборгованості векселі, одержані у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості.

Інша довгострокова дебіторська заборгованість – це розрахунки з працівниками за виданими довгостроковими позиками та інші види розрахунків [55].

Як зазначалося вище, відносини між підприємством і його контрагентами регулюються шляхом укладення договорів, виконання умов яких обов'язкове для обох сторін, що їх підписали. Однак буває, що в силу різноманітних обставин контрагенти підприємства не дотримуються умов договору, що може спричинити нанесення збитку.

При реалізації товарів у кредит підприємство має ризик непогашення всієї дебіторської заборгованості. Тому на підприємстві завжди є дебіторська заборгованість, щодо повернення якої є сумніви. Відмовитися від продажу продукції в кредит продавець, як правило, не може, оскільки він зацікавлений негайно продати вироблену ним продукцію і за рахунок цього збільшити свій дохід. З урахуванням наведеної обставини П(С)БО 10 за поточною дебіторською заборгованістю за продукцію передбачено створювати резерв сумнівних боргів як частину загальної суми такої заборгованості, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржниками [60].

Поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості визначається як різниця між первинною її вартістю та резервом сумнівних боргів. Первинна вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги складається із суми заборгованості покупців і замовників за відвантажену їм продукцію, виконані роботи, послуги відповідно до укладених договорів, яка залишилася не погашеною на дату складання звітності. Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Величина резерву сумнівних боргів визначається, виходячи з платоспроможності окремих дебіторів, питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати або на основі класифікації дебіторської заборгованості. Визначена на основі кваліфікації дебіторської заборгованості величина

сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату.

Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату. Нарахування суми резерву сумнівних боргів за звітний період відображається у складі інших операційних витрат.

Поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув термін позовної давності, вважається безнадійною. Отже, безнадійна заборгованість – це заборгованість, яка відповідає певним ознакам:

1) заборгованість за зобов'язаннями, за якою минув термін позовної давності;

2) заборгованість, яка є непогашеною внаслідок недостатності майна фізичної чи юридичної особи, оголошеної банкрутом у встановленому законодавством порядку, або юридичної особи, що ліквідується;

3) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажор), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

4) прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також визнаних у судовому порядку безвісти відсутніми, померлими чи недієздатними, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, які засуджені до позбавлення волі.

Списання безнадійної дебіторської заборгованості здійснюється за рахунок зменшення величини резерву сумнівних боргів. У разі недостатності суми нарахованого резерву сумнівних боргів безнадійна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги списується з активів на інші операційні витрати. Сума відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості включається до складу інших операційних доходів.

Отже, резерв сумнівних боргів створюється за заборгованістю, щодо якої у підприємства є невпевненість її погашення дебітором. У разі впевненості в

неповерненні певної суми заборгованості боржником така дебіторська заборгованість набуває статусу безнадійної.

Резерв можна створювати лише з тієї частини дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу). Таким чином, резерв сумнівних боргів створюється за сумнівною заборгованістю.

За першим методом величина резерв сумнівних боргів визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. За другим — величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності. Порядок розрахунку резерву сумнівних боргів наведено на рис. 1.6.

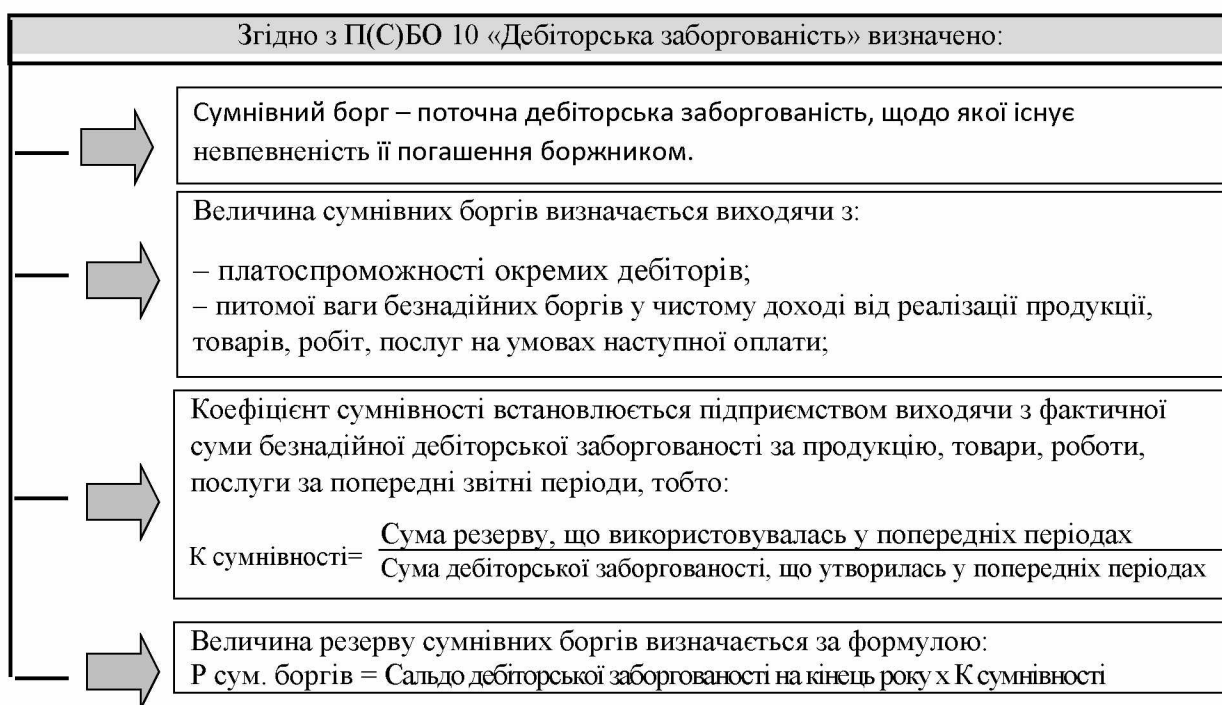

Рис. 1.6. Розрахунок резерву сумнівних боргів

Резерв сумнівних боргів використовується для списання безнадійної дебіторської заборгованості. Величина резерву переглядається щоразу на дату складання балансу, тобто поквартально, залежно від змін суми, складу та сумнівності «товарної» заборгованості. Відповідно попередньо створений резерв

або збільшується, або зменшується [71].

Правильне визначення суми резерву сумнівних боргів допоможе адекватно оцінити стан активів і фінансові результати діяльності підприємства.

На сьогоднішній день П(С)БО 10 виділяє два методи визначення величини резерву сумнівних боргів:

- 1) застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- 2) застосування коефіцієнта сумнівності.

Методика створення та порядок розрахунку резерву сумнівних боргів повинні бути визначені в обліковій політиці підприємства.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що розрахунки з покупцями та замовниками займають важливе місце в господарській діяльності будь-якого підприємства. Адже, від своєчасності розрахунків залежить не лише фінансове благополуччя та подальше ведення діяльності суб'єктів господарювання, а й подальші взаємовідносини між ними, особливо в сучасних кризових умовах.

Отже, належним чином організовані розрахункові відносини з контрагентами – запорука нормального функціонування кожного підприємства.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що розрахунки з покупцями та замовниками займають важливе місце в господарській діяльності будь-якого підприємства. Адже, від своєчасності розрахунків залежить не лише фінансове благополуччя та подальше ведення діяльності суб'єктів господарювання, а й подальші взаємовідносини між ними.

1.2. Стан дослідженості проблеми та наукові напрями її вирішення

Проведення оцінки дебіторської заборгованості системою Міжнародних стандартів прямо не визначена. Деякі міжнародні стандарти узагальнюють лише деякі загальні рекомендації щодо розкриття даного роду інформації у фінансових

звітах.

Немає очевидних відмінностей у визначенні та класифікації дебіторської заборгованості в зарубіжній та українській практиці. Як за кордоном так і у внутрішньодержавному обліку її розуміють як зобов'язання клієнтів або інших ділових контрагентів перед компанією, наприклад як оплату грошей за продані товари, виконану роботу, виконані роботи або надані послуги.

У вітчизняній практиці використовувалася класифікація дебіторської заборгованості, яка залежала від сфери функціонування боржника. Однак цей підхід суттєво відрізняється від закордонного, заснований на принципі: різні види дебіторської заборгованості мають різну економічну інтерпретацію. Отже, можна визначити групування дебіторської заборгованості відповідно до зарубіжного досвіду, що наведено на рис. 1.7 [45, с. 40].

Рис. 1.7. Групування дебіторської заборгованості за зарубіжним досвідом

За кордоном, згідно з класифікацією дебіторської заборгованості в балансі, існують лише загальні правила, які мають дорадчий, а не приписовий характер. Відповідно до очікуваних строків погашення, встановлених у контрактах, у всіх країнах заборгованість поділяється на поточну дебіторську заборгованість, тобто борги, які мають бути погашені протягом одного року або операційного циклу (залежно від того, який термін довший), і довгостроковий (довгострокова) заборгованість, яку в деяких країнах поділяють на середньо- та довгострокову. Міжнародні стандарти передбачають лише одне обмеження - «протягом одного року». Отже, визнання дебіторської заборгованості можлива через наявність знижок, які поділяються на дві групи (рис.1.8) [75].

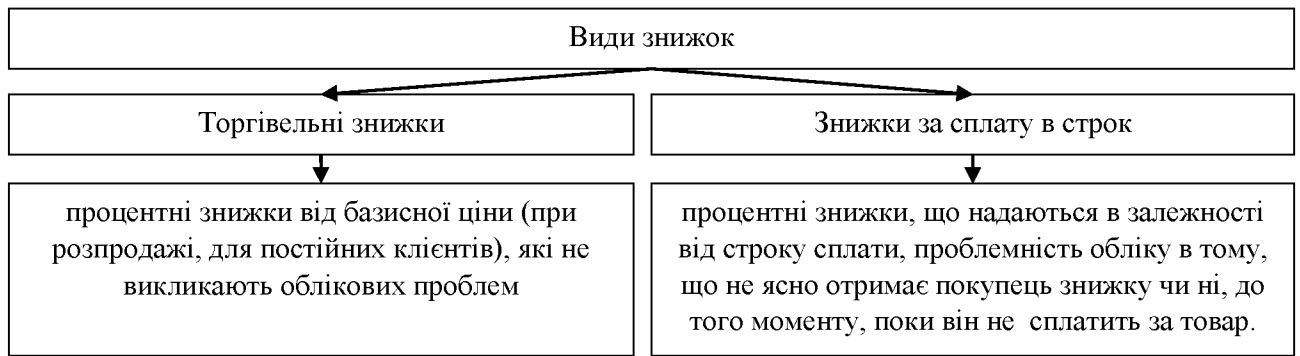

Рис. 1.8. Види знижок при визнанні дебіторської заборгованості

Дебіторська заборгованість, відповідно до англо-американської системи, в балансі іноземної компанії, систематизується за наступними групами:

- рахунки до отримання – вид дебіторської заборгованості, відповідно до якого, при продажі готової продукції по «відкритому рахунку», покупець без письмового зобов'язання має оплатити рахунок на засадах короткострокового кредиту;

- векселі до отримання;

- дебіторська заборгованість, не пов'язана з реалізацією.

Крім дебіторської заборгованості покупців в балансі відображається інша заборгованість. В естонському балансі відображається заборгованість, що представлена на рис. 1.9.

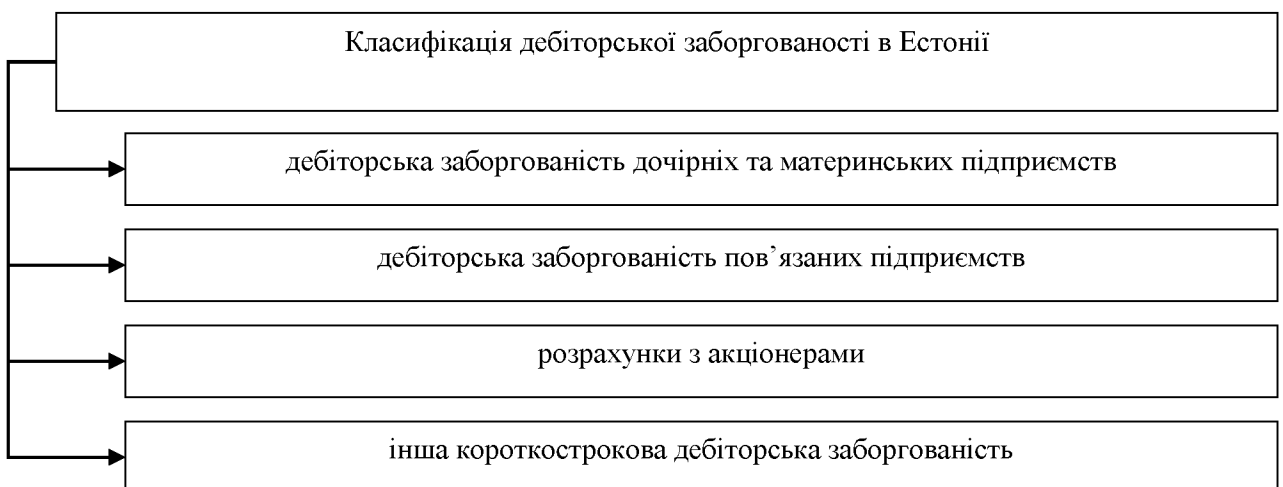

Рис. 1.9. Класифікація дебіторської заборгованості Естонії

Дебіторська заборгованість у Сполучених Штатах Америки має низку правил, які представлені на рис. 1.10.

Таким чином, ці правила регулюють обсяг і якість інформації про дебіторську заборгованість, яка повинна бути включена в фінансову звітність для зручності користувачів [4, с. 367].

Облік господарських операцій у Німеччині ведеться з використанням меморіального ордера, який охоплює всі господарські операції своєчасно та хронологічно на основі цитування бухгалтерських документів.

У Головній книзі реєструються всі господарські операції, які впорядковуються на предметних рахунках (рахунки товарно-матеріальних цінностей та рахунків) згідно з планом рахунків підприємства. Основою для цих облікових записів є записи в Меморіальному ордері. На основі рахунків інвентаризації Головної книги вони складають підсумковий баланс та обчислюють прибуток та збитки.

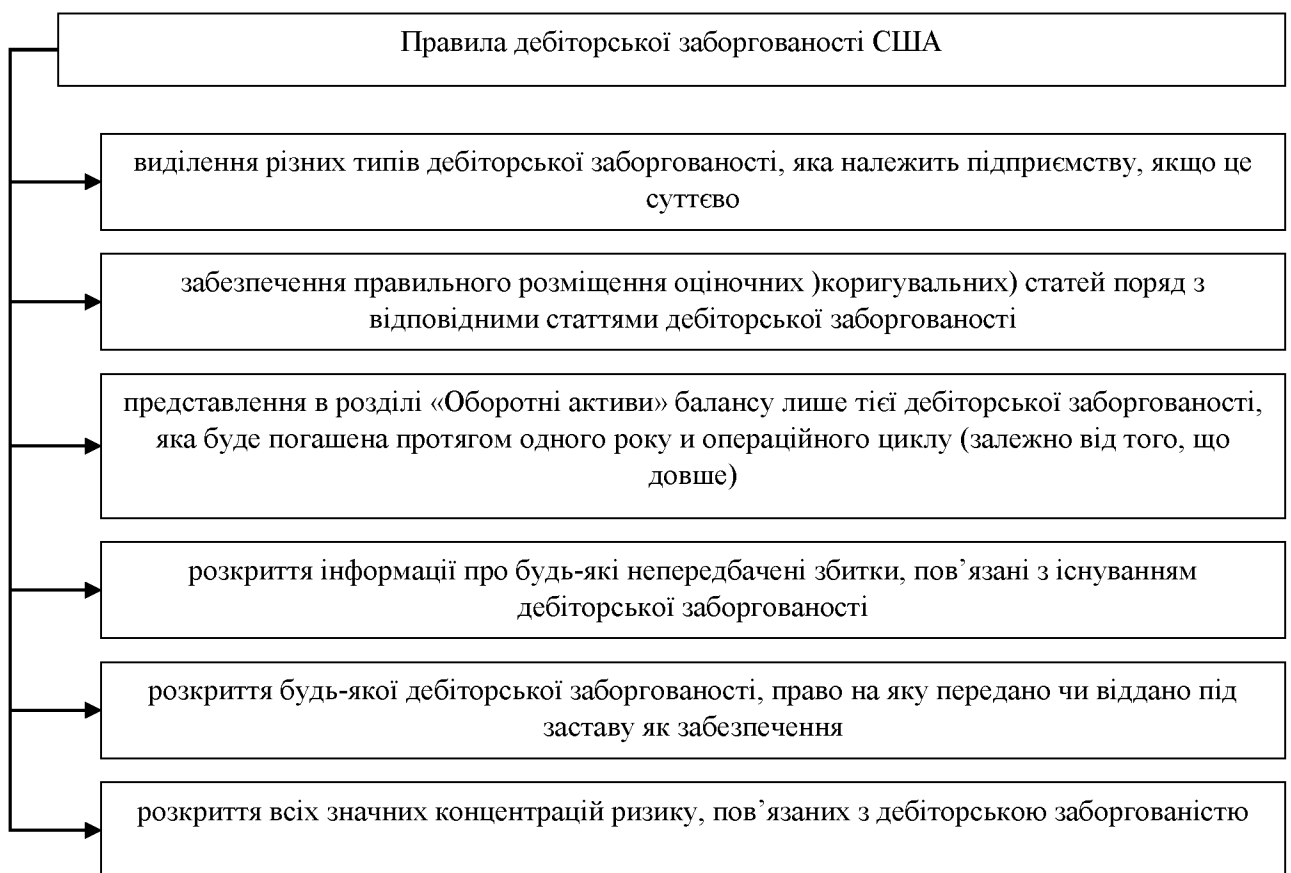

Рис. 1.10. Особливості дебіторської заборгованості в США

Інформацію, необхідну для управління підприємством, не завжди можна отримати з Генеральної книги чи Меморіального ордена. Це призводить до ведення допоміжної книги, що особливо важливо для таких рахунків, як вимоги, зобов'язання, оклад та заробітна плата, запаси чи виробниче обладнання.

Допоміжні книги дають більш детальні пояснення. Отже, щорічні інвентарні аркуші та залишки відображаються в однойменних книгах. Особисті рахунки поєднуються в контрактній книзі, де боржники та кредитори відображаються окремо та для кожного прізвища на рахунках постачальників та замовників. В інтересах підтримання ліквідності підприємства на цих «особових рахунках» контролюються терміни платежів [68].

В Італії дозволено привласнювати 0,5% від загальної суми дебіторської заборгованості в резерв за сумнівними боргами щорічно, а коли сума резерву становить 5%, його подальше збільшення заборонено.

В Естонії сума сумнівної боргу має бути списана на витрати, незалежно від того, чи застосовуються до нього примусові заходи. Різниця між естонським бухгалтерським обліком і українським полягає в тому, що безнадійна дебіторська заборгованість, яка була раніше або була перенесена на витрати, списується з балансу без відображення суми безнадійної заборгованості на позабалансовому рахунку.

У більшості країн англо-американської системи, крім резерву сумнівних боргів, компанії можуть створювати й інші види резервів, зокрема резерв для покриття повернення товарів та знижок. Безнадійну заборгованість можна запобігти ефективною політикою управління нею та отримання векселів від покупця.

При управлінні дебіторською заборгованістю ефективним механізмом є безвідзивний акредитив, який часто використовується в США та Європі.

– Заборгованість може бути списана не лише, якщо вона визнана безнадійною. У США при списанні дебіторської заборгованості компанії можуть передавати свою дебіторську заборгованість третій особі, «ліквідуючи» їх таким

чином і отримуючи певну суму грошей. Є два найпоширеніших способи :

- власник дебіторської заборгованості бере гроші кредитора, виписуючи вексель і заставляючи дебіторську заборгованість як заставу.

- продаж дебіторської заборгованості. Компанія може продати право отримувати гроші на дебіторську заборгованість від факторингової фірми.

Продаж дебіторської заборгованості може здійснюватися:

- без регресу – покупець-факторингова фірма бере на себе ризик отримання грошей та можливих збитків;

- з регресом – продавець гарантує покупцю оплату, якщо боржник відмовляється (не може) сплатити [75].

Проаналізувавши класифікацію дебіторської заборгованості можна сказати, що зарубіжний досвід відрізняється від дебіторської заборгованості вітчизняних підприємств. Це пов'язано з розбіжністю в Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку та Міжнародних стандартах.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА НЕТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

2.1. Організаційно-правові засади діяльності та облікова політика підприємства

ТОВ «XXX» засноване в 2000 році. У 2011 р компанія вперше заявила про себе на ринку вирощування, переробки і реалізації овочів. Основним продуктом на даний момент є морква. Компанія ТОВ «XXX» має повний цикл виробництва продукції: від посадки і вирощування моркви до упаковки кінцевого продукту. Вирощується морква на полях, розташованих в Полтавському районі Полтавської області, яка, як відомо, є однією з найбільш екологічно чистих областей України.

За основу вирощування, зберігання і виробництва взяті технології, відпрацьовані протягом 10 років в США і Канаді. Завод з виробництва корисних снеків з моркви розташований в Полтавській області. Оскільки продукція унікальна, для неї не існує готових ліній з очищення та упаковки. Над створенням виробництва працювали фахівці з різних країн Європи - лінію для пакетування збирали італійці, мийку - німці, упаковку - голландці.

У 2014 р компанія ТОВ «XXX» підтверджує сертифікат міжнародного стандарту IFS FoodVersion 6, а також отримує сертифікат міжнародного стандарту Global GAP, який показує, що продукція не тільки високої якості, але і безпечна для використання. Головною відмінністю від інших стандартів Global GAP, є те, що оцінюється не тільки безпеку самої вирощеної продукції, а й безпеку всього циклу виробництва, починаючи з посівного матеріалу і закінчуючи готовою продукцією, що і показала компанія на сертифікаційному аудиті.

Компанія постійно розширює асортимент продукції, впроваджує нові

технології зберігання і переробки, що гарантує високу якість товару.

Юридична адреса підприємства, 38751, Полтавська обл., Полтавський р-н, с. ХХХ, вул. ХХХ, 1. Фактична адреса та адреса потужності, 36008, м. Полтава, вул. ХХХ, 7.

Статутний капітал ТОВ «ХХХ» 14000 UAH. Registration no 31034773. Число співробітників в офісі від 50 до 99 співробітників. Число співробітників в компанії від 50 до 99 співробітників.

Основний вид діяльності згідно КВЕД 01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур (основний).

На сучасному етапі функціонування підприємств в Україні дедалі виразнішими стають притаманні ринку характерні риси – конкурентоспроможність виробництва, оперативність, своєчасність і ризик прийнятих рішень. Досвід країн з розвиненими ринковими відносинами свідчить про те, що важливою складовою загального механізму управління господарською діяльністю підприємств є вміло сформована облікова політика.

Основні показники економічного потенціалу, результатів та ефективності діяльності ТОВ «ХХХ» за 2018-2020 рр. наведені в табл. 2.1. Для їхнього розрахунку використана інформація фінансової звітності підприємства (додатки В, Г, Д).

Отже, за результатами проведених досліджень можна сформулювати такі висновки:

- в 2020 р. порівняно з 2018 р. середньорічна чисельність працівників зросла на 49,1 %, а середньорічна вартість основних засобів – на 17,6 %, що свідчить про нарощування виробничого потенціалу підприємства. Разом із тим, рівень зношеності основних засобів зріс із 25,3 % у 2018 р. до 41,4 % у 2020 р.;

- середньорічна вартість оборотних активів збільшилася у 2 рази, в тому числі оборотні виробничі фонди зросли в 2,8 раза, а фонди обігу – на 78,9 %. Це призвело до суттєвих змін у структурі оборотного капіталу на користь матеріальних ресурсів. На сповільнення оборотності оборотних активів вказує

зменшення коефіцієнта їх обертання на 21,8 %;

Таблиця 2.1

**Основні показники економічного потенціалу та результатів діяльності
ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр.**

Показник	Роки			2020 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	
Середньорічна чисельність працівників, осіб	112	112	167	149,1
Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн	174236	197665	204934	117,6
Коефіцієнт зносу основних засобів (на кінець року)	0,253	0,351	0,414	163,6
Середньорічна вартість оборотних активів, тис. грн	120327	174769	245543	у 2,0 р. б.
з них: оборотні виробничі фонди	28525	49124	81275	у 2,8 р. б.
фонди обігу	91802	125645	164268	178,9
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,191	0,546	0,931	78,2
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн	143362	95394	228679	159,5
Чистий прибуток, тис. грн	15714	15386	18069	115,0
Рентабельність діяльності, %	11,7	16,6	8,5	-3,2
Гроші та їх еквіваленти (на кінець року), тис. грн	1040	8	239	23,0
Коефіцієнт платоспроможності	0,008	0,000	0,001	12,5
Коефіцієнт автономії	0,466	0,406	0,345	74,0

- незважаючи на збільшення чистого доходу на 59,5 %, випереджальне зростання витрат зумовило збільшення чистого прибутку в 2020 р. порівняно з 2018 р. лише на 15,0 %, а рентабельність господарської діяльності знизилася з 11,7 до 8,5 %;

- головним фактором зниження коефіцієнта платоспроможності з 0,008 до 0,001 стало зменшення грошей та їх еквівалентів із 1040 до 239 тис. грн, або більш ніж у 4 рази;

- зниження коефіцієнта автономії з 0,466 у 2018 р. до 0,345 у 2020 р. є ознакою негативної динаміки фінансової стійкості підприємства з погляду забезпеченості власним капіталом.

Таким чином, динаміка основних показників економічного потенціалу, результатів та ефективності господарської діяльності ТОВ «XXX» за період 2018-2020 рр. має як позитивні, так і негативні ознаки.

Організація бухгалтерського обліку на підприємстві покращена на

головного бухгалтера. Одним з основних елементів раціональної організації бухгалтерського обліку на підприємстві є розробка та затвердження Наказу про облікову політику.

Облікова політика визначає ідеологію економіки підприємства на тривалий період, сприяє посиленню обліково-аналітичних функцій в управлінні підприємством, дає змогу оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у виробничому процесі, ефективно пристосовувати виробничу систему до умов зовнішнього середовища, знизити економічний ризик і добитися успіхів у конкурентній боротьбі.

Облікова політика має велике значення для всіх видів підприємницької діяльності – виробничої, комерційної, грошово-кредитної, банківської, страхової, для всіх галузей та підгалузей господарювання – промисловості, сільського господарства, будівництва тощо і скрізь вона має свої особливості. Проте її вихідні положення є єдиними для всіх – отримання оптимізованої у довгостроковому плані норми прибутку. Сутність облікової політики представлено на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Сутність облікової політики підприємства

Від уміло сформованої облікової політики багато в чому залежать ефективність управління господарською діяльністю підприємства та стратегія цього розвитку на тривалу перспективу. Слід погодитися з думкою бухгалтерів

– практиків, які зауважують, що створення облікової політики на підприємстві – дуже трудомісткий і відповідальний процес. Адже підприємству не один рік доведеться працювати і враховувати свої активи і зобов'язання згідно розробленою ними обліковою політикою. Це вимагає від підприємства більш зваженого підходу до розробки облікової політики, яка відповідає специфіці його роботи.

Однак на сьогодні дедалі частіше спостерігається формальний, вузько спрямований підхід до формування облікової політики, який зводиться до складання фінансової звітності відповідно до загальних вимог П(С)БО та зовнішніх користувачів. На таку ситуацію впливають як відсутність достатнього практичного досвіду управління в ринкових умовах, так і недостатнє законодавче врегулювання цього питання, а також недостатнє вивчення з боку науковців цієї проблеми. Облікова політика повинна відповідати. Облікова політика повинна відповідати вимогам повноти, обачності, принципам превалювання сутності над формою, послідовності, безперервності, періодичності та іншим принципам, передбачених Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні».

Облікова політика конкретного підприємства затверджується наказом керівника. Наказ про облікову політику є одним з перших документів, які використовуються податковою інспекцією, аудиторськими фірмами та іншими відповідними службами при перевірці діяльності підприємства, в додатку А.2 прикладено наказ про облікову політику ТОВ «XXX».

Способи ведення бухгалтерського обліку, обрані підприємством при формуванні облікової політики, застосовуються з 1-го січня нового року всіма структурними підрозділами незалежно від місця їх розташування. Підприємство повинно забезпечити незмінність облікової політики протягом всієї господарської діяльності. Зміна облікової політики підприємства може відбуватися у передбачених законодавством випадках (рис. 2.2). Зміна облікової політики повинна бути обґрунтована і розкрита в Примітках до фінансової

звітності.

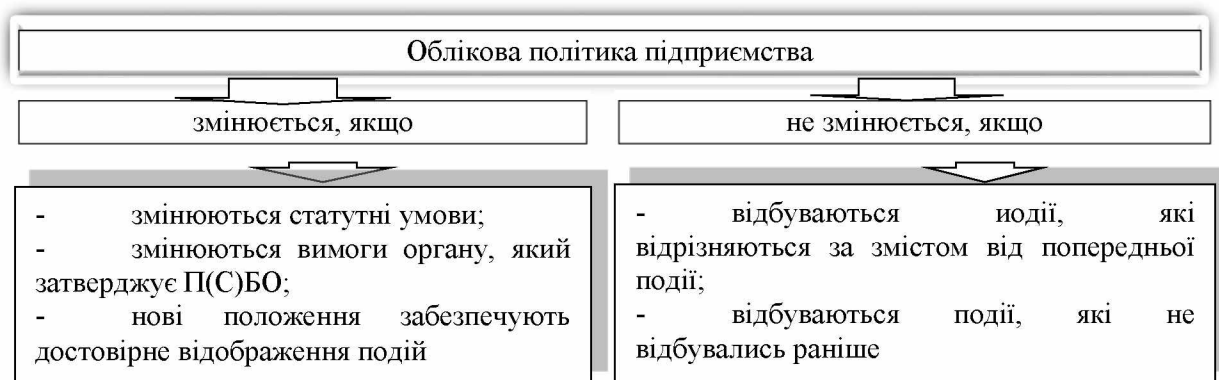

Рис. 2.2. Зміна облікової політики підприємства

Сьогодні є необхідним переосмислення ролі облікової політики в процесі управління підприємством, оскільки повною мірою може впливати на процеси господарювання. За своїм змістом облікова політика значно ширше поняття, ніж власне облік, її можна назвати системою управління обліком.

Важливим напрямком загальної оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства є аналіз його майнового стану за інформацією бухгалтерського балансу. Майновий стан підприємства характеризується складом, розміщенням, структурою та динамікою активів (майна) і пасивів (власного капіталу і зобов'язань).

Аналіз майнового стану підприємства проводиться за допомогою скороченого аналітичного балансу, який утворюється з вихідного балансу шляхом об'єднання в окремі групи однорідних за своїм складом та економічним змістом статей.

2.2. Організація бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості за нетоварними операціями та відображення інформації у звітності

При організації обліку розрахунки за змістом можна поділити на дві головні групи: за товарними операціями (розрахунки за реалізовану продукцію,

виконання робіт, придбання різного виду матеріальних цінностей та отримання тих чи інших послуги); за нетоварними операціями (обов'язкові платежі до бюджету, сплата страхових платежів, отримання бюджетних асигнувань, розрахунки за претензіями, недостачами і розкраданнях).

Нетоварна дебіторська заборгованість виникає лише при здійсненні операцій, що не пов'язані з придбанням чи купівлею продукції чи послуг, або ж іншими словами – від іншої діяльності підприємства.

При веденні бухгалтерського обліку основним є, процес документування, що є головною складовою проведення бухгалтерського обліку, оскільки являє собою упорядковану певним чином систему, що використовується при узагальненні даних інформації. Тобто, документування є так званим процесом безперервного та суцільного фіксування даних про всі господарські операції, що проводились підприємством в той чи інший період його діяльності. Будь-які операції, що підкріплені та підтверджені первинними документами мають одночасно бути відображені в регістрах обліку (книга, журнал, відомість, розроблювальна таблиця тощо) [57, с. 8].

Основні принципи, а також головні умови та вимоги з цього питання викладені в ст. 9 Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [17]. Разом з цим, регламентні норми цього моменту діяльності визначаються Положенням № 88 про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку [67].

Первинним документом слід вважати документ, що створюється в письмово або електронному вигляді, в ньому фіксуються та підтверджуються всі без виключення господарські операції, в тому числі різні розпорядження,

Первинні документи, які створюються безпосередньо за допомогою комп'ютерної техніки в електронному вигляді, використовуються в обліку лише за умови виконання поставлених вимог законодавства про електронні документи та електронний документообіг, досліджуване підприємство, ТОВ «XXX» використовує для ведення обліку програмний продукт «1С: Підприємство».

Регістри – це так звані носії даних з первинного обліку (паперові, електронні) у вигляді певних відомостей, ордерів, книг, журналів чи машинограм, що призначені для поступового систематичного відображення у хронологічному порядку даних, групування, накопичення інформації для узагальнення підсумків щодо проведеної діяльності, які формуються в електронному середовищі за допомогою програмного продукту, яке використовує підприємство.

Всі документи обов’язково та без виключення повинні складатися лише державною українською мовою, що згідно законодавства є мовою діловодства і документації. Якщо ж підприємство веде свою діяльність із закордонними суб’єктами, а отже певний пакет документації складається іноземною мовою, такі документи повинні мати аутентичний переклад українською мовою.

Всі документи як первинного, так і аналітичного, синтетичного обліку мають певний перелік реквізитів (рис. 2.3), що є фактом підтвердження їх юридичної сили. Вся відповідальність за своєчасність та якість складених документів несуть ті особи, які ухвалили та затвердили своїми підписами ці документи [57, с.7, с. 3].

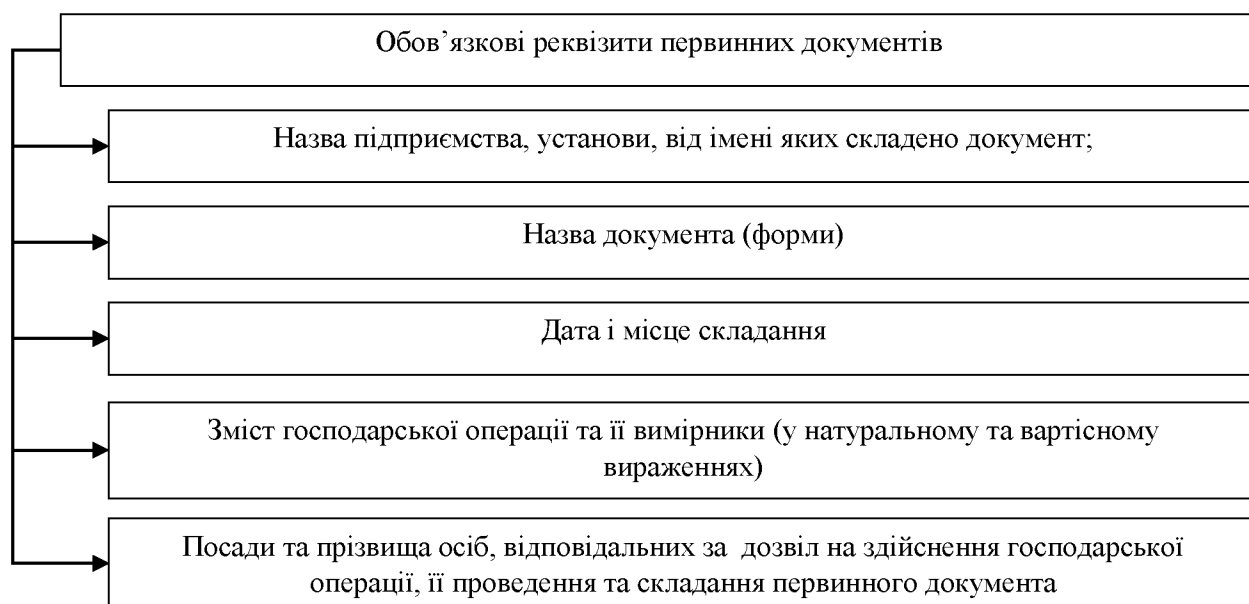

Рис. 2.3. Обов’язкові реквізити первинних документів

В залежності від типу операції та можливих технологій обробки їх даних

до складу первинної документації можуть включатися додаткові реквізити. Це наведено на рис. 2.4 [57, с. 8].

Рис. 2.4. Можливі додаткові реквізити первинних документів

Необхідно також дотримуватись певної методики заповнення кожного з первинних документів. Така послідовність наведена в додатку Е.1

Первинні документи та облікові реєстри складаються як ручним, так і електронним способами на бланках типових та спеціалізованих форм, затверджених в установленому порядку.

У обліку розрахунків із різними дебіторами документальне оформлення здійснюється з допомогою документів, що наведені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Документальне оформлення розрахунків з різними дебіторами

Види розрахунків	Документи
Розрахунки з покупцями та замовниками	Накладні, рахунки-фактури, рахунки, акти прийнятих робіт, послуг, податкові накладні, товарно-транспортні накладні (ТМ-1), товарні накладні, вексель, комерційні документи (рахунки-фактури- invoice), транспортні накладні (CMR – залізнична накладна, авіанакладна. коносамент, товарно-транспортна накладна, пакувальні листи), платіжні документи на перерахування сум митних платежів та інших податків на рахунки митних установ, розрахунки бухгалтерії про наявність курсових різниць.
Розрахунки за виданими авансами	Платіжні доручення, в яких є посилання на укладений договір
Розрахунки з підзвітними особами	Розпорядження керівника про направлення працівника у відрядження Список осіб, які мають право отримувати гроші під звіт на господарські потреби, затверджений наказом керівника. Звіт про витрачення коштів наданих на відрядження або під звіт, та додані виправдовуючі документи: акт закупівлі, акти на списання представницьких витрат у межах передбачених норм з доданням відповідних документів на оплату рахунків ресторанів, кафе, готелів тощо, чеки, квитанції, рахунки магазинів, готелів, залізничні, авіаційні та інші проїзні квитки
Розрахунки за	Розрахунки бухгалтерії, ПКО, виписки банку

нарахованими доходами	
Розрахунки за претензіями	Претензії, акти приймання вантажу, рішення судових органів (арбітражу), письмові згоди постачальників на пред'явлені претензії, виписки установ банку на суми, що надійшли в порядку задоволення претензій
Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків	Протокол засідання інвентаризаційної комісії, наказ керівника
Розрахунки за позиками членам кредитних спілок	Договір між членами кредитних спілок, ПКО, виписки банку, ВКО, платіжне доручення
Розрахунки з іншими дебіторами	Авізо про оприбуткування майна учасником, який веде спільні справи, або первинний документ про отримання майна (копія накладної, квитанція до прибуткового ордера тощо)

Крім того, якщо аналізувати норми Податкового кодексу і чинних нормативних документів виходить, що Інструкції № 59 та Постанова № 98 є обов'язковими для застосування лише підприємствами та організаціями, які повністю, або частково утримуються за рахунок бюджетних коштів. Тому звичайні підприємства досі залишаються поза увагою і підпорядковуються лише Податковому кодексу. А, отже, на їх розсуд залишається розробляти документи, які необхідно заповнювати для обліку підзвітних коштів. Вони представлені у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Документи, які підприємство розробляє самостійно

Документ	Призначення документа	Право підпису
Наказ (розпорядження) на відрядження	зазначається пункт призначення, назва підприємства, куди відправляється працівник, строк відрядження, мета виїзду	керівник підприємства (заступник)
Посвідчення про відрядження	документ, яким оформляють поїздку працівника до іншого населеного пункту для виконання службового доручення [58, с. 42].	керівник, представник приймаючої сторони
Кошторис витрат	зазначаються суми добових, проїзд до місця відрядження, проїзд по місцю відрядження, інші витрати.	керівник, особа що склала таке відрядження
Звіт про використання коштів наданих під звіт	документ, яким працівники зобов'язані відзвітувати про витрачені готівкові кошти надані під звіт [64, с. 42]	керівник; бухгалтер; підзвітна особа

В іншому випадку необхідно затвердити положення про відрядження, в якому зазначаються положення та порядок відрядження в межах України та за кордон.

Всі дані про здійснену операцію переносяться до облікових регістрів але не пізніше як о моменту складання проміжної звітності, різних відрахувань до бюджету чи сплати заробітної плати [63, с. 10].

Вся відповідальність за достовірність інформації та своєчасне подання документу покладена на ти осіб, що затвердили документ підписом. Виправлення при виявленні помилок в уже сформованих регістрах чи звітах повинні бути обумовлені. Однак, якщо такі виправлення є у банківських документах, цінних паперах та інших носіях інформації, безпосередньо пов'язаних з банківськими установами, такі документи бухгалтер не має права приймати до обліку. Всі інші помилки можна корегувати за допомогою одного із затверджених методів: або червоного сторно або коректурним способом [57, с. 9].

До архіву обов'язково передаються всі первинні документи та регістри, що пов'язані з ними та зберігаються там протягом встановленого законодавством періоду, але не менше 36 міс від дати складання та відображення в звітності. Такі строки підприємство не має права самотійно змінювати.

Якщо строк зберігання документів збіг та не є історично та науково важливими виходячи із висновку спеціальної експертної комісії, вони передаються до спеціальних організацій вторинної сировини для їх утилізації та переробки. Така процедура має бути погоджена із експертною комісією, що створюється від служби Держкомархіву.

До нетоварних операцій відносяться розрахунки за виданими авансами, розрахунки з підзвітними особами, розрахунки за нарахованими доходами, розрахунки за претензіями, розрахунки за відшкодуванням завданих збитків, розрахунки з іншими дебіторами.

Розрахунки з різними дебіторами обліковують на рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами». Рахунок за своє суттю є активним (точніше сказати активно-пасивним), балансовим, основним, розрахунковим. За дебетом рахунка 37 «Розрахунки з різними дебіторами» відображається фактичне виникнення

дебіторської заборгованості, за кредитом – її погашення або списання. Розрахунки з різними дебіторами обліковуються на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами» (рис. 2.5).

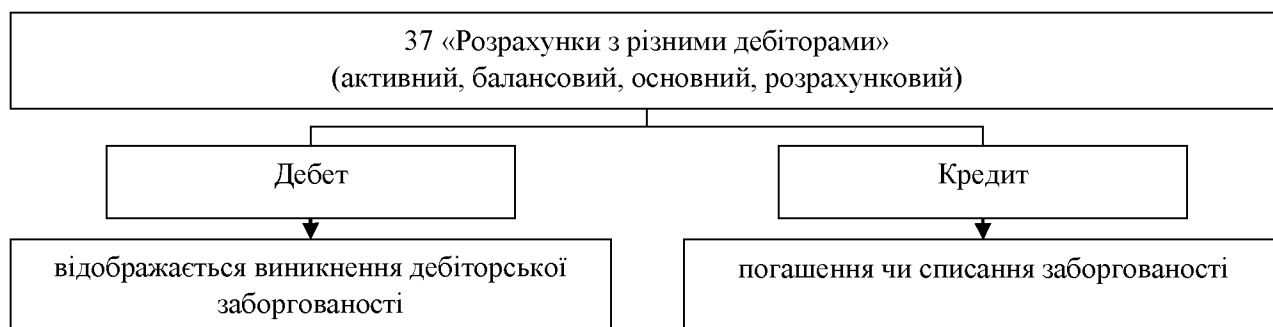

Рис. 2.5. Характеристика рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами»

Розглянемо особливості обліку субрахунків, що наведено в табл. Яка предсталена в додатку Е.2.

Облік розрахунків ведеться за поточною дебіторською заборгованістю з різними дебіторами та авансами виданими, нарахованими доходами, за претензіями, за відшкодуванням завданих збитків, за позиками членів кредитних спілок, за іншими операціями та за розрахунками з державними цільовими фондами.

Аналітичний облік ведеться окремо у розрізі кожного дебітора, за видами заборгованостей, термінами її виникнення й погашення [42, с. 156].

Для обліку руху грошових коштів, що знаходяться у підзвітних осіб здійснюється на субрахунку 372 «Розрахунки з підзвітними особами»

Підзвітна особа – це працівник суб'єкта господарювання, який отримав кошти для виконання поставлених керівництвом завдань, господарських та інших доручень [48, с. 159]. Фахівці Сук Л. та Сук П. вважають, що «підзвітна особа – довірена особа підприємства, яка має ряд прав і обов'язків по відношенню до підприємства» [76, с. 27]

Підзвітна сума – сума коштів що надана працівнику під звіт для виконання покладених на нього доручень [12, с. 33].

Службове відрядження – поїздка робітника згідно з отриманим

дорученням до місця отримання зазначеного об'єкта, що оформляється певним пакетом документів у встановлені строки [80, с. 207].

Аналізуючи норми Податкового кодексу і чинних нормативних документів, можна дійти до висновку, що Інструкція № 59 [30] та Постанова № 98 [32] є обов'язковою для застосування лише підприємствами та організаціями, які повністю, або частково утримуються за рахунок бюджетних коштів. Звичайні підприємства досі залишаються поза увагою і підпорядковуються лише Податковому кодексу. З метою вдосконалення системи обліку підзвітних коштів, ми, так як і ряд дослідників пропонуємо підприємствам видати наказ (розпорядження) керівника по підприємству, згідно з яким бухгалтерія з метою формування податкових витрат, пов'язаних з відрядженнями працівників, повинна керуватися інструкцією № 59 і постановою № 98. В наказі необхідно зазначити такі нормативні документи та зазначити розмір добових витрат при відрядженнях по території України. Також необхідно зазначити, що розмір добових підлягає зменшенню залежно від кількості харчування, зазначеного в рахунку на проживання.

В іншому випадку, затвердити положення про відрядження, в якому необхідно зазначити загальні положення та порядок відрядження в межах України та за кордон [72].

Після повернення із відрядження, така особа зобов'язується у п'ятиденний строк подати до підприємства Звіт про використання коштів, де вказує всі затрати, що були понесенні у період відрядження. Окрім цього, зазначається та надається повний пакет підтверджуючих витрати документи (чеки квитанції) [8, с. 17]. Тобто це повинні бути оригінали розрахункових документів, що підтверджують витрати, що подаються до бухгалтерії для подальшої обробки [58, с. 42].

Однак, витрати, що не мають фактично підтверджуючих документів, але вказані в переліку витрат, не є підставою для повернення коштів підзвітному.

Згідно ПКУ звіт про використання коштів виданих на відрядження або під звіт, повинен подаватися протягом п'яти дні, тобто до кінця п'ятого банківського

дня, за тим днем, у якому суб'єкт оподаткування: завершує відповідне відрядження; завершує виконання окремо встановленої операції за дорученням підприємства та за рахунок тієї особи, що надала кошти під звіт.

Основний набір обов'язкових вимог відряджень в межах України та за кордон наведено в табл. Представленої в додатку Е.3. Для кращого розуміння його подано у порівнянні із вимогами старого законодавства. Отже, не бюджетній установі необхідно розробляти самостійно всі документи та положення, які стосуються відряджень та не забувати, що необхідно керуватися чинним законодавством.

Добові витрати повинні бути пов'язані з цілями підприємства і спрямовані на виконання поставленої керівником мети. Направлення у відрядження передбачає виконання певних зобов'язань. До основних витрат, які можуть бути вказані в авансовому звіті, відносяться:

- потреби на щоденне харчування, оренду житла, поїздки по місту, дрібні побутові потреби;
- витрати на виконання доручень керівництва, пов'язані з виконанням основного завдання;
- для деяких категорій працівників витрати можуть бути пов'язані з проживанням в комфортабельному житлі типу готелю;
- витрати на мобільне спілкування з партнерами, колегами по роботі, інвесторами та іншими зацікавленими особами;
- потреби в інтернет-ресурсах, банківських переказах.

З повним переліком потреб, які можуть бути вказані в авансовому звіті, ознайомлять законодавчі акти або трудовий договір підприємства.

Практичний досвід показує, що велика частина керівників з метою попередження зловживань воліють звести відрядження до мінімуму. З цих причин співробітники підприємств при заповненні витрат вказують основні витрати у вигляді проїзду з одного міста в інший і прожиток.

Залежно від форми видачі коштів на відрядження або на господарські

потреби, законодавством також встановлено строки подання авансового звіту. Таку залежність можна побачити у табл. 2.4 [8, с. 33].

Таблиця 2.4

Строки подання авансового звіту у разі використання платіжних карток

Вид платіжної картки	Порядок використання коштів	Строки подання звіту у разі використання коштів	
		на відрядження	на господарські потреби (для придбання товарів та послуг)
Корпоративна платіжна картка	Знято готівкою	3 банківських дні після закінчення відрядження	5 банківських днів з моменту закінчення купівлі
	Використано у безготівкових розрахунках	10 (20) банківських днів після закінчення відрядження	
Особиста картка підзвітної особи	Знято готівкою або використано у безготівкових розрахунках	5 банківських днів після закінчення відрядження	

Строком повернення надміру витрачених коштів (якщо такі наявні) при попередньо виданому авансі, здійснюється до або при поданні звіту. Якщо особа, що була у відрядженні, не повертає суму коштів, що не були використані у момент поїздки протягом місяця, ця сума зараховується як дохід особи та оподатковується ПДФО за ставкою 18 % без урахування коефіцієнтів та штрафів.

Бухгалтер повинен чітко перевірити правдивість та відповідність усіх наданих документів та перерахувати загальну суму коштів, аби працівник не міг отримати компенсацію виходячи лише із власних побажань та суджень.

Підсумком цього має бути відображення у відповідному оборотно-сальдовій відомості по рахунку 372 у вигляді кореспонденції із дебетом понесених витрат. Разом з цим, при повному висвітленні всіх проводок що стосуються операцій з підзвітом за звітний місяць, підбиваються та підсумовуються підсумки по всіх графах. Дані переносяться до головної книги [39, с.79].

Узагальнену кореспонденцію рахунків з відображення розрахунків з підзвітними особами наведено в таблицях представлених в додатку Е.4, кореспонденція рахунків для обліку претензій наведена в додатку е.5

Облік розрахунків за претензіями до постачальників, транспортних та

інших організацій, а також за штрафи, пеню та неустойки, що пред'являються до них, ведеться на субрахунку 374 «Розрахунки за претензіями». Підставою для записів на цьому субрахунку є: акти приймання товарів, рішення господарських судів, письмова згода постачальників на задоволення претензій, а також банківські виписки про отримані суми для задоволення претензій.

На субрахунку 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків» відображаються операції, пов'язані із відшкодуванням завданих збитків безпосередньо підприємству у випадку нестач, розкрадання у випадку виявлення винної особи. Для загального уявлення про види нестач відразу скажемо про основну їх схожість і відмінності. Згрупуємо цю інформацію в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Схожість і відмінності двох видів нестач при зберіганні запасів на складі

Види втрат:	Вплив на:			Винна особа
	Бухгалтерський облік	Податок на прибуток	ПДВ	
Нормативні	Відображаються за дебетом субрахунку 947* та включаються до складу інших операційних витрат (згідно п. 20 П(С)БО 16) і *	Виключно за правилами бухгалтерії	Не впливає	Відсутня**
Наднормативні			Нараховуються «компенсуючі» ПЗ згідно з п. 198.5 ПКУ	Може бути встановлена і притягнута до відповідальності

* Якщо нормативні втрати виявлені не на складі, а на виробництві або під час транспортування, облік буде іншим (див. с. 6 цього номера).

** Втім, якщо буде доведено, що нестача природною не є, а заподіяна діями або бездіяльністю працівника, то можна притягнути винного до матеріальної відповідальності.

За дебетом субрахунка 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків» відображається сума збитку, що має бути повернена підприємству у відповідному до норм законодавства розмірі винною особою. Погашення ж цих сум відображається за кредитом даного рахунка.

Відмінність між можливими виявленими нестачами полягає у ПДВ-обліку і в наявності винної особи. У разі втрачання запасами їх матеріальної цінності підприємство не зможе отримати від них будь-які економічні вигоди в майбутніх

періодах. А від так, запаси мають бути списані та підлягають виключенні із активу балансу

Виявлені нестачі повинні включатися до складу інших операційних витрат ([п. 20 П\(С\)БО 16](#)) у тому періоді, в якому була проведена інвентаризація запасів ([п. 3 розд. IV Положення № 879](#)) [84, 85, 89].

Таблиця 2.6

Господарські операції з обліку наднормативних втрат, виявлених при інвентаризації

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн
	Дебет рахунка	Кредит рахунка	
Списано суму ТМЦ, нестачу яких виявлено	947	281	3000
Нараховано суму ПДВ згідно з п. 198.5 ПКУ	949	641	600
Відображено суму наднормативної нестачі на позабалансовому рахунку	072	—	3600
Встановлено винуватців і нараховано суму компенсації	375	716	3600
Списано суму наднормативної нестачі із позабалансового обліку	—	072	3600
Отримано компенсацію від винних осіб	311	375	3600

Розглянемо ще один випадок, коли нестачі виявлені при інвентаризації, та звернемось до додатку Е.6.

Для обліку таких розрахунків призначено субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», в розвиток якого сільськогосподарські підприємства можуть відкривати такі групи аналітичних рахунків:

- розрахунки з квартиронаймачами;
- розрахунки з батьками дітей, що перебувають у дитячих закладах підприємства;
- розрахунки з громадянами за продукцію, тварин і птицю, що вирощуються за договорами;
- розрахунки з громадянами за прийняті від них продукцію, тварин і птицю для реалізації;
- розрахунки з іншими дебіторами.

Кореспонденція рахунків з відображення розрахунків з різними дебіторами

і кредиторами наведена в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Господарські операції з обліку розрахунків з іншими дебіторами

Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
Одержані підзвітними особами грошові документи (чекові книжки) для розрахунків з іншими кредиторами	372	377
Нарахована плата за квартиру і комунальні послуги	377	719
Нарахована плата за утримання дітей у дитячих дошкільних установах	377	719
Списана прострочена дебіторська заборгованість	944	377
Надходження коштів від різних організацій у погашення дебіторської заборгованості	311	377
Прийнято молодняк тварин після дорощування	212	377
Виплачено суми працівникам за реалізованих тварин	377	301
Прийнято продукцію, молодняк тварин, вирощені працівниками для реалізації	21,27	377

Починаючи з моменту введення в дію Єдиного соціального внеску, було внесено відповідні зміни до субрахунку 378 «Розрахунки з державними цільовими фондами». Він використовується для відображення фінансування працівників у вигляді матеріальної допомоги у вигляді коштів по тимчасовій непрацездатності.

Запропонована методика згідно законодавства є не повністю досконалою, тому пропонується застосувати наступний метод (табл. 2.8).

Аналітичний облік ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення і погашення [74]. Але наше досліджуване підприємство такий субрахунок не використовує.

Основним нормативним документом, що регламентує питання ведення бухгалтерського обліку розрахунків з різними дебіторами, крім перелічених раніше є Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV від 22.05.2003 р. [19].

Таблиця 2.8

Господарські операції щодо методики обліку розрахунків з державними цільовими фондами

Зміст господарської операції	Кореспонденція Рахунків	
	Дебет рахунка	Кредит рахунка
Нараховано суму допомоги з тимчасової непрацездатності	378	663
Утримано ЄСВ і ПДФО із суми лікарняних	663	65, 64
Отримано кошти цільового фінансування	311	482
Отримано кошти в касу	30	311
Виплачено лікарняні	663	301
Нараховано по лікарняних листах працівникам	23, 92, 93	378
Отримане цільове фінансування визнано доходом (в сумі нарахованих лікарняних)	482	718

При застосуванні автоматизованого робочого місця функції бухгалтерів змінюються (рис. 2.6) [27, с. 291].

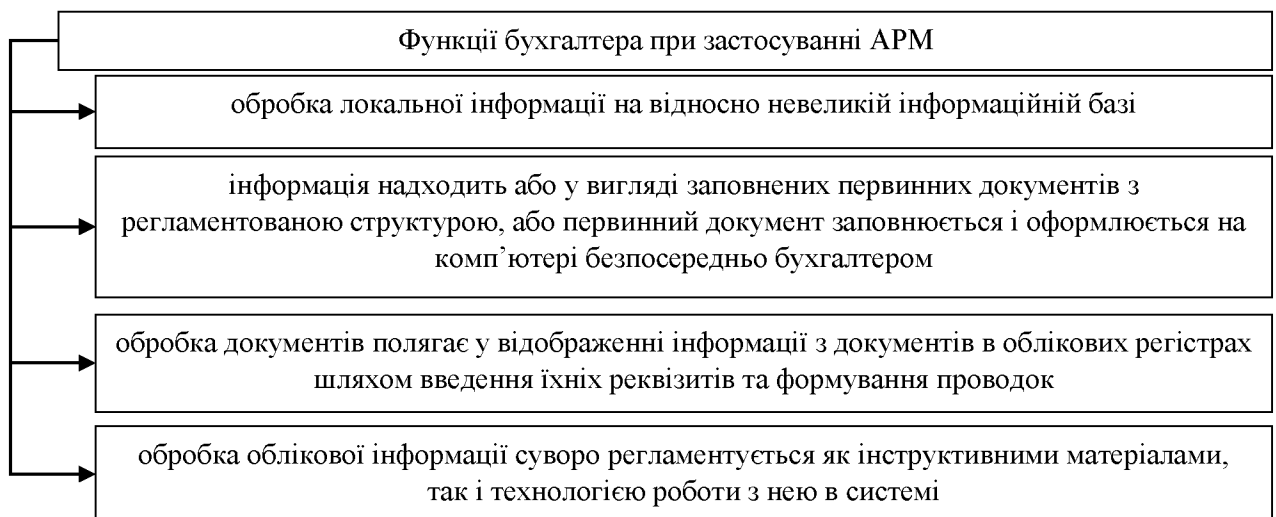

Рис. 2.6. Функції бухгалтера при застосуванні автоматизованого робочого місця

Використання програмних продуктів для ведення обліку не передбачає нових завдань, що стоять перед бухгалтерським обліком, а просто сприяє скороченню затрат живої праці на належне його ведення.

В основу комплексної автоматизації бухгалтерського обліку закладено принцип безперервності обробки облікової інформації в інформаційній системі при повному охопленні автоматизацією всіх облікових операцій. З'являється можливість отримання оперативних даних в розрізі кожного контрагента: чи то постачальника, чи то покупця. Так, аналіз рахунків за контрагентами дасть змогу прослідкувати за строками виникнення договірних відносин, за календарним

планом здійснення платежів, за дотриманням платіжної дисципліни на основі відповідних банківських виписок. В умовах автоматизації обліку розрахунків реєстри – це та ділянка відображення систематизованої облікової інформації, яка необхідна зацікавленому користувачу.

Ми вже зазначали, що облік розрахунків з покупцями та замовниками та з різними дебіторами у ТОВ «XXX» ведуть з використанням програми «1С: Бухгалтерія 8.3». Основними звітами в програмі «1С: Бухгалтерія» на ВК ТОВ «Техкомплектсервіс» по рахунку 36 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» та 37 «Розрахунки з різними дебіторами» є: «Аналіз рахунка». Цей документ містить обороти рахунку з іншими рахунками за обраний період, а також сальдо на початок та кінець періоду. Згідно цього документу видно, що ТОВ «XXX» використовує у своїй діяльності такі субрахунки: а) стосовно рахунку 36: 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями та замовниками» і 362 «Розрахунки з іноземними покупцями та замовниками»; б) стосовно рахунку 37: 371 «Розрахунки за виданими авансами», 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 373 «Розрахунки за нарахованими доходами», 377 «Розрахунки з іншими дебіторами», 378 «Розрахунки за державними цільовими фондами»; «Оборотно-сальдова відомість по рахунку» [1]. Використовується для рахунків, по яких ведеться аналітичний облік, при цьому здійснюється відокремлення залишків від оборотів по конкретних об'єктах аналітичного обліку; «Картка рахунку». Включаються всі проводки в яких задіяний даний рахунок, крім того, поводиться залишок на початок та кінець періоду, обороти за період та залишки після кожної проводки [4].

Бухгалтерська звітність складається за певні періоди часу, встановлені законодавством, з метою надання користувачам інформації даних про те, наскільки вдало спрацювало підприємство. Такими користувачами є: керівництво, різного роду інвестори, кредитори, кредитні та банківські установи.

Основною метою ведення бухгалтерського обліку, формування та складання фінансової звітності є надання даних будь-яким користувачам для

прийняття в подальшому обґрунтованих та вирішальних рішень повної, достовірної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства.

Відображення у звітності дебіторської заборгованості за нетоварними операціями відбувається у трьох формах (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Відображення дебіторської заборгованості у формах фінансової звітності

Облік дебіторської заборгованості тісно взаємопов'язаний з бухгалтерською звітністю підприємства. Достовірна оцінка довгострокової дебіторської заборгованості та поточної має суттєвий вплив на правильне відображення інформації в облікових регістрах і звітності. Важливу роль при цьому відіграє принцип обачності, який передбачає застосування в бухгалтерському обліку таких методів оцінки дебіторської заборгованості, які будуть запобігати завищенню оцінки активів [3].

Порядок складання бухгалтерського Балансу регулюється НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Баланс надає користувачам інформацію про наявні у підприємства активи, зобов'язання та капітал, тобто є структурованим відображенням фінансового стану підприємства на певну дату [2].

Що стосується відображення у фінансовій звітності обліку дебіторської заборгованості, то вона наводиться розгорнуто: дебетове сальдо аналітичного обліку розрахунків за товари (роботи, послуги) наводиться в активі Балансу (ф. № 1).

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги відображається в рядку 1125 II розділу активу балансу.

Дебіторська заборгованість по нетоварних операціях відображається в рядках 1130-1155 II розділу активу балансу (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Актив Балансу, Розділ 2 «Оборотні активи», дебіторська заборгованість

Код рядка	Назва статті	Формування показника
1125	Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	Сальдо Дт рахунку 36 мінус сальдо Кт рахунку 38
1130	Дебіторська заборгованість за розрахунками: За виданими авансами	Сальдо Дт субрахунку 371
1135	З бюджетом	Сальдо Дт субрахунків 641, 642
1136	У тому числі з податку на прибуток	Сальдо ДТ субрахунку 641 (щодо розрахунків з податку на прибуток)
1140 (д)	Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів	Сальдо Дт субрахунків 373
1145 (д)	Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків	Сальдо Дт субрахунків 682, 683
1155	Інша поточна дебіторська заборгованість	Сальдо Дт субрахунків 372, 374, 375, 376, 377, 378, 65, 66, 685.

У статті «Довгострокова дебіторська заборгованість» (рядок 1040 «Звіту про фінансовий стан») відображається заборгованість фізичних та юридичних осіб, яка виникає поруч із звичайною операційною діяльністю (товарними операціями) та погашається у період більше дванадцяти місяців з дати балансу. Суми за цією статтею відповідають дебетовому сальдо рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість», на яких відображається вартість заборгованості за майно, що знаходиться у фінансовій оренді, довгострокові векселі одержані та іншу дебіторську заборгованість.

У формі № 3 «Звіт про рух грошових коштів» інформація про об'єкт дослідження відображається у першому розділі «Рух коштів у результаті операційної діяльності» у статтях:

– 3020 «Надходження від повернення авансів» (субрахунок 371) – вказується сума передоплати, поверненої підприємству постачальниками.

– 3135 «Витрачання на оплату авансів» (субрахунок 371) – вказується сума передоплати та авансових платежів постачальникам та підрядникам за товари чи надані послуги, що будуть виконані (надані).

– 110 «Витрачання на оплату витрат на відрядження» (субрахунок 372

вказується сума грошових коштів, що були потрачені на службові відрядження.

У другому розділі «Рух коштів в результаті інвестиційної діяльності» дебіторська заборгованість відображається у статті:

– 3215 «Отримані відсотки» (субрахунок 373) вказується інформація про надходження грошових коштів у вигляді відсотків за позики (якщо підприємство виступило кредитором), за фінансовими інвестиціями в боргові цінні папери, за користування наданих у фінансову оренду необоротних активів та інше.

Більш детально інформація про нетоварну дебіторську заборгованість розкривається у Примітках.

Примітки до річної фінансової звітності (форма № 5) – це сукупність показників, які деталізують інформацію по кожному об'єкту обліку і дають пояснень щодо їх надходження та вибуття, обґрунтовують статті фінансових звітів, а також наводять іншу інформацію, що має відображатися відповідно до норм законодавства.

У формі № 5 «Примітки до річної фінансової звітності» дебіторська заборгованість відображається у таких розділах:

- розділ IX «Дебіторська заборгованість»;
- розділ X «Нестачі і втрати від псування цінностей».

У Примітках до фінансової звітності повинна розкриватись така інформація щодо дебіторської заборгованості:

- перелік усіх дебіторів підприємства та сума довгострокової дебіторської заборгованості;
- перелік усіх дебіторів підприємства і сума дебіторської заборгованості пов'язаних сторін, у тому числі, виділення внутрішньо-групового сальдо заборгованості;
- склад і сума статті Балансу «Інша дебіторська заборгованість»;
- метод визначення величини резерву сумнівних боргів;
- сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення.

Отже, особлива увага до фінансової звітності є основою для створення системи розкриття інформації про результати роботи підприємств для зовнішніх користувачів.

2.3. Податкові аспекти обліку дебіторської заборгованості за нетоварними операціями

Розглядаючи питання податкових аспектів обліку дебіторської заборгованості за нетоварними операціями, ми більше уваги хочемо приділити саме розрахункам з підзвітними особами.

Відповідно до п. 5 Порядку № 996, працівник, що отримав підзвітні кошти, повинен заповнити всі графи Звіту, окрім: «Звіт перевірено»; «Залишок унесений (перевитрата видана) у сумі за касовим ордером»; бухгалтерські проведення; розрахунок суми утриманого податку за несвоєчасно повернуті витрачені кошти на відрядження або під звіт - ці графи заповнює особа, що видала такі кошти (бухгалтер чи касир); «Звіт затверджено» - підписує керівник. Форма Звіту змінилась у частині відображення неповерненої суми надміру витрачених коштів протягом звітного місяця, на який припадає граничний строк повернення. Пов'язано це зі встановленням з 01.01.2016 р. єдиної ставки ПДФО у розмірі 18 %.

У разі, якщо відбулось надміру витрачання коштів, виданих на відрядження, такі витрати можуть відшкодовуватися за наказом керівника. Такі витрати не є об'єктом оподаткування лише за наявності підтвердних документів. За відсутності підтверджуючих документів сума добових включається до оподатковуваного доходу платника податку.

Тому у новій формі звіту приведено один рядок для відображення неповерненої суми надміру витрачених коштів. Посвідчення про відрядження - це основний документ, відповідно до якого здійснюється відрядження працівника. Зазначимо, що затверджена форма посвідчення про відрядження не

передбачає ні номера, ні дати такого документа. Однак, оскільки Журнал реєстрації посвідчень про відрядження містить такі реквізити, їх слід вказувати на бланку самого посвідчення. Перший етап відносин починається з визначення - в якості кого і де залучатиметься підзвітна особа за межами підприємства, послідовність розрахунків для цілей обліку, з підзвітною особою представлено в додатку Е.7.

При закордонних відрядженнях аванс видається у валюті країни, що приймає, або в будь-якій іншій вільно конвертованій валюті. Крім того, обов'язково складається кошторис витрат, оформлюються всі необхідні документи на в'їзд до країни (закордонний паспорт, візу).

Як ми вже зазначали, оформляється наказ [36]. При відрядженні в країни з якими встановлений повний прикордонний контроль до звіту про використання коштів, наданих на відрядження або під звіт додається також завірена відділом кадрів ксерокопія відміток пропускних пунктів прикордонних відміток у закордонному паспорті. Якщо їх нема добові не нараховуються відрядження вважається таким, що не відбулося.

У цих випадках сторони змушені вдаватися до примусового виконання умов договорів стороною, яка їх не виконала або виконала частково. Але, перш ніж звернутись до суду, слід вжити заходів доарбітражного врегулювання суперечок (рис. 2.8).

Строк позивної давності регулюється главою 18 ЦКУ. Перед усім, появилось нове поняття, яке пов'язане із строком: термін. Визначення понять строк і термін містяться у статтях 251 і 252 ЦКУ. Строком є певний період в часі, який вимірюється роками, місяцями, неділями, днями, годинами. Терміном є певний період момент в часі, який визначається календарною датою або вказівкою на подію, яке неминуче повинно наступити.

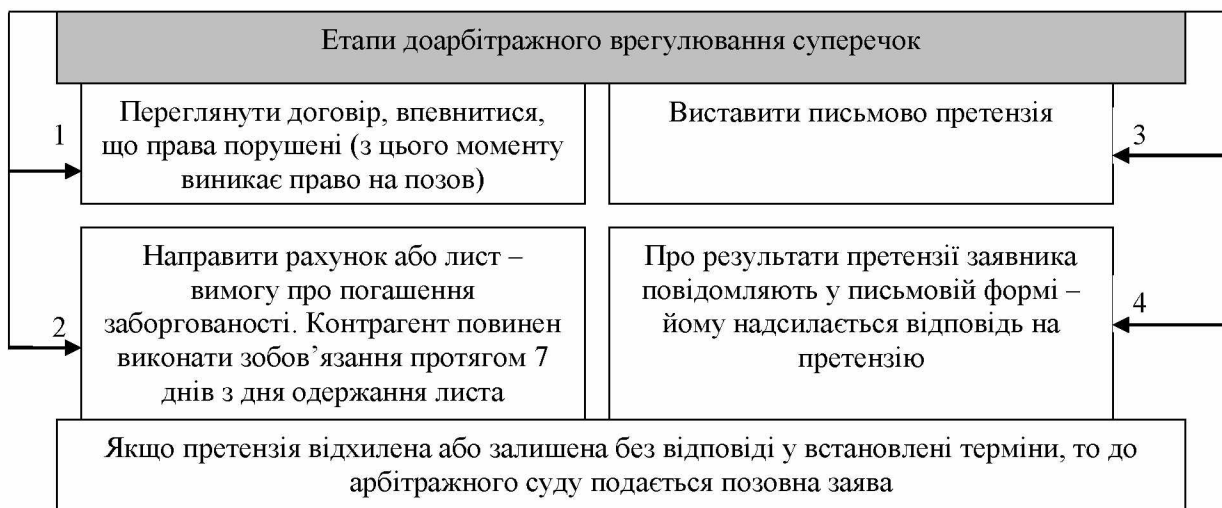

Рис. 2.8. Заходи доарбітражного врегулювання суперечок

Претензія - вимога кредитора до боржника про добровільну сплату боргу, відшкодування збитків, сплату штрафу, усунення недоліків поставленої продукції або виконаної роботи. Для обліку операцій претензійного порядку призначено рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами» субрахунку 374 «Розрахунки за претензіями», який застосовують за всіх видів діяльності. Облікове відображення претензій за групами представлено на рис. представленому в додатку Е.8.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ЗА НЕТОВАРНМИ ОПЕРАЦІЯМИ

3.1. Фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання

Оцінювання фінансово-економічного стану суб'єкта господарювання починають зазвичай з характеристики його майнового стану, що передбачає дослідження динаміки та структури майна (активів) і джерел формування капіталу (пасивів).

Динаміка необоротних та оборотних активів ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр. наведена на рис. 3.1.

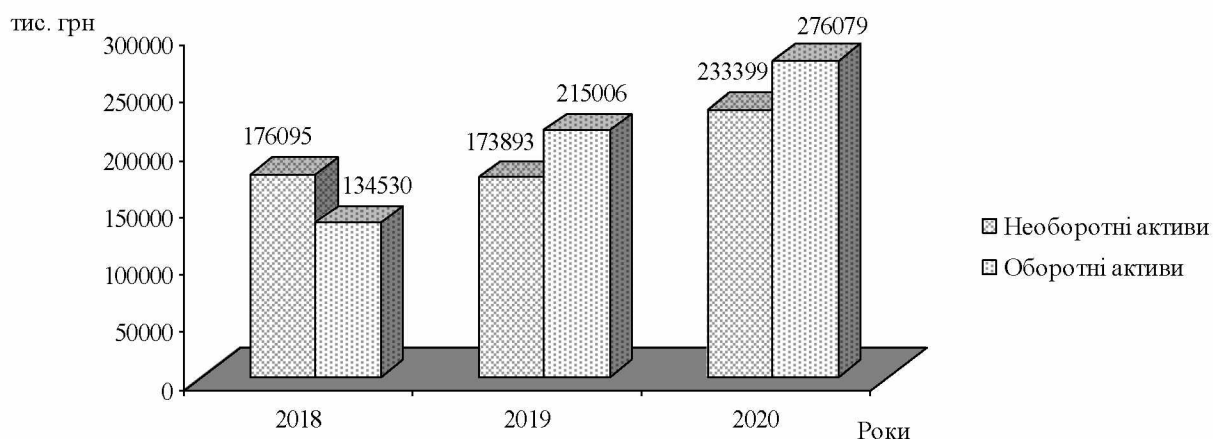

Рис. 3.1. Динаміка необоротних та оборотних активів ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр. (станом на кінець року)

Отже, в 2020 р. порівняно з 2018 р. необоротні та оборотні активи підприємства зросли відповідно на 57304 тис. грн (32,5 %) та 141549 тис. грн (у 2,1 раза). Результатом такої динаміки стало зниження частки необоротних активів у майні з 56,7 % у 2018 р. до 45,8 % у 2020 р. та, відповідно, підвищення частки оборотних активів – із 43,3 до 54,2 %. У цілому за період дослідження

вартість майна збільшилася на 198852 тис. грн, або 64,0 %, що свідчить про нарощування майнового потенціалу ТОВ «XXX», розширення його виробничих можливостей.

Динаміка власного капіталу та зобов'язань і забезпечень підприємства за період 2018-2020 рр. представлена на рис. 3.2.

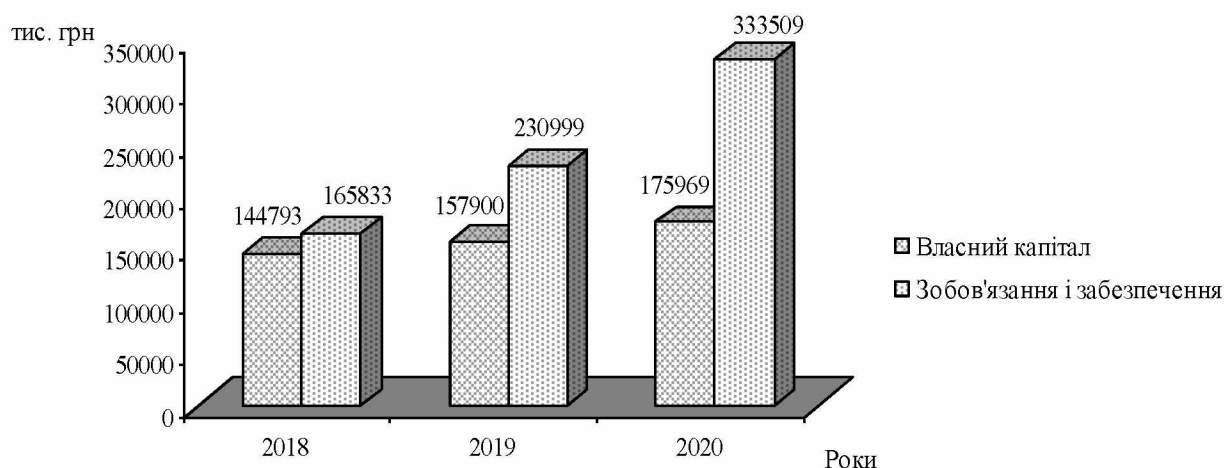

Рис. 3.2. Динаміка власного капіталу та зобов'язань і забезпечень ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр. (станом на кінець року)

Отже, в 2020 р. порівняно з 2018 р. власний капітал зріс на 31176 тис. грн (21,5 %), а зобов'язання і забезпечення – на 167676 тис. грн (у 2 рази). Така динаміка складових пасиву балансу зумовила зниження частки власного капіталу в джерелах формування капіталу з 46,6 до 34,5 % (на 12,1 в. п.) унаслідок відповідного зниження частки нерозподіленого прибутку. Оскільки в структурі пасивів частка власного капіталу становить менше 50 %, за цим критерієм підприємство має низьку оцінку фінансової стійкості з негативною динамікою.

Важливим напрямом аналізу фінансового стану підприємства є оцінювання його платоспроможності з використанням системи відносних показників – коефіцієнтів ліквідності (табл. 3.1), розрахунок яких виконується за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за 2018- 2020 рр. (додатки В.1,

Г.1, Д.1).

Таблиця 3.1

**Динаміка коефіцієнтів ліквідності у ТОВ «XXX»
за 2018-2020 рр. (станом на кінець року)**

Показник	Нормативне значення	Роки			Відхилення (+,-) 2020 р. від 2018 р.
		2018	2019	2020	
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$\geq 0,2$	0,008	0,000	0,001	-0,007
Коефіцієнт швидкої ліквідності	$\geq 0,7$	0,480	0,376	0,385	-0,095
Коефіцієнт загальної ліквідності	$\geq 1,0$	1,045	0,946	0,836	-0,209

За інформацією табл. 3.1 станом на кінець 2018-2020 рр. фактичні значення коефіцієнта абсолютної ліквідності не відповідали нормативному значенню ($\geq 0,2$), зокрема в 2018 р. рівень покриття поточних зобов'язань і забезпечень високоліквідними оборотними активами становив 0,8 %, а в 2020 р. знизився до 0,1 %. Отже, ТОВ «XXX» у ці роки було грошово неплатоспроможним підприємством із негативною динамікою.

Фактичні значення коефіцієнтів швидкої та загальної ліквідності у 2018-2020 рр. не відповідали нормативним значенням (відповідно $\geq 0,7$ і $\geq 1,0$), а в динаміці знизилися. Так, у 2018 р. оборотні активи перевищували поточні зобов'язання і забезпечення на 4,5 %, а в 2020 р. – покривали їх лише на 83,6 %. Як бачимо, спостерігається стан розрахункової та майнової неплатоспроможності ТОВ «XXX» із негативною динамікою.

Важливою характеристикою фінансового стану підприємства є забезпеченість запасів відповідними джерелами фінансування: власними оборотними коштами, а за необхідності короткостроковими та довгостроковими кредитами банків. Це дозволяє визначити тип фінансової стійкості підприємства: абсолютну фінансову стійкість, нормально стійкий фінансовий стан, нестійкий фінансовий стан або кризовий фінансовий стан. У табл. 3.2 визначено тип фінансової стійкості ТОВ «XXX» за 2018- 2020 рр. із використанням інформації форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» (додатки В.1, Г.1, Д.1).

Таблиця 3.2

Показники для визначення типу фінансової стійкості ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр. (станом на кінець року), тис. грн

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Зміни (+,-) 2020 р. до 2018 р.
Власні оборотні кошти	-31302	-15993	-57430	-26128
Довгострокові кредити банків	-	-	-	-
Короткострокові кредити банків	1838	1536	1919	+81
Запаси	67023	122689	138581	+71558
Наявність власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів	-31302	-15993	-57430	-26128
Загальна величина джерел формування запасів	-29464	-14457	-55511	-26047
Нестача (-) власних оборотних коштів для формування запасів	-98325	-138682	-196011	-97686
Нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів	-98325	-138682	-196011	-97686
Нестача (-) загальної величини джерел формування запасів	-96487	-137146	-194092	-97605
Тип фінансової стійкості	Кризовий фінансовий стан			×
Коефіцієнт забезпеченості запасів загальною величиною джерел формування	-0,440	-0,118	-0,401	+0,039
Нестача (-) загальної величини джерел формування на 1 грн запасів, грн	-1,44	-1,12	-1,40	+0,04

За результатами проведених розрахунків із визначення типу фінансової стійкості підприємство мало нестачу загальної величини джерел формування запасів (відповідно 96487, 137146 та 194092 тис. грн у 2018-2020 рр.). Таким чином, у ТОВ «XXX» упродовж періоду дослідження спостерігалися ознаки кризового типу фінансової стійкості, що пов'язано з від'ємною величиною власних оборотних коштів, недостатнім залученням кредитних ресурсів та значним зростанням залишків запасів.

Важливим напрямом оцінювання ефективності господарської діяльності підприємства є аналіз доходів, витрат та фінансових результатів (табл. 3.3) за інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» (додатки В.2, Г.2, Д.2).

Таблиця 3.3

Динаміка доходів, витрат та фінансових результатів діяльності

ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр.

Показник	2018 р.		2019 р.		2020 р.		2020 р. у % до 2018 р.
	сума, тис. грн	частка, %	сума, тис. грн	частка, %	сума, тис. грн	частка, %	
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	143362	×	95394	×	228679	×	159,5
Операційні витрати	125356	100,0	88192	100,0	209920	100,0	167,5
у тому числі:							
а) собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	111071	88,6	74095	84,0	185117	88,2	166,7
б) адміністративні витрати	5405	4,3	5023	5,7	6239	3,0	115,4
в) витрати на збут	1005	0,8	1681	1,9	4585	2,2	у 4,6 р. б.
г) інші операційні витрати	7875	6,3	7393	8,4	13979	6,6	177,5
Валовий прибуток	32291	×	21299	×	43562	×	134,9
У % до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	×	22,5	×	22,3	×	19,0	×
Інші операційні доходи	6824	×	12564	×	2077	×	30,4
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток	24830	×	19766	×	20836	×	83,9
Фінансові та інвестиційні доходи	405	×	313	×	3	×	0,7
Фінансовий та інвестиційні витрати	9521	×	4693	×	2770	×	29,1
Фінансовий результат до оподаткування: прибуток	15714	×	15386	×	18069	×	115,0
Чистий фінансовий результат: прибуток	15714	×	15386	×	18069	×	115,0
У % до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	×	11,0	×	16,1	×	7,9	×
У % до валового прибутку	×	48,7	×	72,2	×	41,5	×

Отже, в 2020 р. порівняно з 2018 р. чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) збільшився на 59,5 %, а валовий прибуток – на 34,9 %. При цьому частка валового прибутку в чистому доході знизилась з 22,5 до 19,0 % (на 3,5 в. п.). У структурі операційних витрат частка собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) знизилася з 88,6 до 88,2 %, адміністративних

витрат – із 4,3 до 3,0 %, а витрат на збут зросла з 0,8 до 2,2 %, інших операційних витрат – із 6,3 до 6,6 %.

Прибуток від операційної діяльності зменшився на 16,1 % унаслідок випереджального зростання операційних витрат порівняно з операційним доходом. Прибуток до оподаткування та чистий прибуток збільшилися на 15,0 %. Загалом спостерігається нестійка динаміка показників валового прибутку, прибутку від операційної діяльності та чистого прибутку в ТОВ «XXX» за період 2018-2020 рр.

Відношення отриманого прибутку до понесених витрат, вкладеного капіталу або використаних ресурсів характеризують показники рентабельності. Розрахунок показників рентабельності витрат та капіталу в ТОВ «XXX» (табл. 3.4) проведено за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» (додатки В.1, В.2, Г.1, Г.2, Д.1, Д.2).

Таблиця 3.4

**Динаміка показників рентабельності витрат та капіталу
в ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр.**

Показник	Роки			Відхилення (+;-) 2020 р. від 2018 р.
	2018	2019	2020	
Рентабельність виробничих витрат, %	29,1	28,7	23,5	-5,6
Рентабельність операційних витрат, %	19,8	22,4	9,9	-9,9
Загальна рентабельність витрат господарської діяльності, %	11,7	16,6	8,5	-3,2
Чиста рентабельність витрат господарської діяльності, %	11,7	16,6	8,5	-3,2
Загальна рентабельність сукупного капіталу, %	5,4	4,4	4,0	-1,4
Чиста рентабельність сукупного капіталу, %	5,4	4,4	4,0	-1,4
Загальна рентабельність власного капіталу, %	11,0	10,2	10,8	-0,2
Чиста рентабельність власного капіталу, %	11,0	10,2	10,8	-0,2
Період окупності сукупного капіталу, років	19	23	25	+6
Період окупності власного капіталу, років	9	10	9	-

Отже, підприємство має негативну динаміку показника рентабельності виробничих витрат. Якщо в 2018 р. на 1 грн виробничих витрат було одержано 29,1 коп валового прибутку, то в 2020 р. цей показник зменшився до 23,5 коп.,

що свідчить про зниження ефективності реалізації продукції. Показник рентабельності операційних витрат підвищився з 19,8 % у 2018 р. до 22,4 % у 2019 р., а потім знизився до 9,9 % у 2020 р., тобто в 2 рази за період дослідження. Нестійку динаміку мають також показники загальної та чистої рентабельності господарської діяльності. Загальна та чиста рентабельність сукупного і власного капіталу знизилися відповідно з 5,4 до 4,0 % та з 11,0 до 10,8 %. Період окупності сукупного капіталу збільшився з 19 до 25 років, а період окупності власного капіталу не змінився.

Таким чином, оцінювання фінансово-економічного стану ТОВ «XXX» за період 2018-2020 рр. показало, що:

- спостерігається випереджальне зростання оборотних активів порівняно з необоротними активами, а також зобов'язань і забезпечень порівняно з власними капіталом;
- коефіцієнти ліквідності не відповідають нормативним значенням, що свідчить про грошову, розрахункову та майнову неплатоспроможність;
- незабезпеченість запасів джерелами формування вказує на кризовий тип фінансової стійкості;
- прибутковість діяльності залишається нестабільною, більшість показників рентабельності витрат і капіталу мають негативну динаміку.

3.2. Аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості за нетоварними операціями

Аналіз дебіторської заборгованості за нетоварними операціями є невід'ємною складовою системи управління розрахунковими операціями підприємства та складовою внутрішньогосподарського контролю платіжної дисципліни його дебіторів. Інформаційною базою аналізу дебіторської заборгованості за нетоварними операціями підприємства є його фінансова

звітність, а також деталізовані бухгалтерські дані щодо стану заборгованості дебіторів підприємства.

Загальна послідовність аналізу дебіторської заборгованості за нетоварними операціями включає такі етапи:

1) оцінювання величини, структури та динаміки дебіторської заборгованості за нетоварними операціями за видами з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу;

2) комплексне оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями за системою відносних показників;

3) порівняльний аналіз поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованостей за нетоварними операціями;

4) обґрунтування напрямів поліпшення розрахункових відносин підприємства.

Аналіз дебіторської заборгованості за нетоварними операціями починають із загального оцінювання її структури та динаміки. Це пов'язано з тим, що недотримання договірної та розрахункової дисципліни, несвоєчасне пред'явлення претензій по боргах, що виникають, призводить до значного зростання невиправданої дебіторської заборгованості, а отже, й зумовлює нестабільність фінансового стану підприємства.

Склад, структуру та динаміку дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за період 2018-2020 рр. проаналізуємо в табл. 3.5 за інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» (додатки В.1, Г.1, Д.1).

За результатами розрахунків (табл. 3.5) підприємство має суми по трьох видах дебіторської заборгованості за нетоварними операціями. У 2020 р. порівняно з 2018 р. відбулося збільшення дебіторської заборгованості за виданими авансами на 27454 тис. грн, або в 4,6 раза. Її частка в структурі дебіторської заборгованості за нетоварними операціями підвищилася з 20,9 до 44,4 %. Також зросла дебіторська заборгованість з бюджетом (на 360 тис. грн,

або в 181 рази) та інша поточна дебіторська заборгованість (на 14534 тис. грн, або 49,9 %), проте частка останньої знизилася з 79,1 до 55,1 %.

Таблиця 3.5

Структура та динаміка дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр. (станом на кінець року)

Вид дебіторської заборгованості	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Зміни (+,-) 2020 р. до 2018 р.		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	суми, тис. грн	частки, в. п.	у %
Дебіторська заборгованість за розрахунками:									
за виданими авансами	7718	20,9	8058	17,3	35172	44,4	+27454	+23,5	у 4,6 р. б.
з бюджетом	2	0,0	1	0,0	362	0,5	+360	+0,5	у 181 р. б.
Інша поточна дебіторська заборгованість	29135	79,1	38436	82,7	43669	55,1	+14534	-24,0	+49,9
Усього	36855	100,0	46495	100,0	79203	100,0	+42348	-	у 2,1 р. б.
У % до поточної дебіторської заборгованості	×	60,6	×	54,5	×	62,4	×	+1,8	×

Зміни в структурі поточної дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» відображені на рис. 3.3.

У цілому дебіторська заборгованість за нетоварними операціями впродовж періоду дослідження збільшилася на 42348 тис. грн, або в 2,1 раза. Частка дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в загальній сумі поточної дебіторської заборгованості знизилася з 60,6 % у 2018 р. до 54,5 % у 2019 р., а потім підвищилася до 62,4 % у 2020 р.

За строками погашення дебіторська заборгованість поділяється:

- на заборгованість, за якою строк оплати не настав;
- заборгованість, неоплачена у визначений строк;
- заборгованість, за якою минув строк позовної давності.

Несвоєчасне погашення дебіторської заборгованості створює фінансові труднощі, тому що підприємство відчуватиме нестачу фінансових ресурсів для придбання виробничих запасів, виплати заробітної плати й т. ін. Окрім того, заморожування коштів у дебіторській заборгованості призводить до уповільнення оборотності капіталу. Прострочена дебіторська заборгованість означає також зростання ризику непогашення боргів і зменшення прибутку. Тому кожне підприємство зацікавлене в скороченні строків погашення належних йому платежів [4, с. 494].

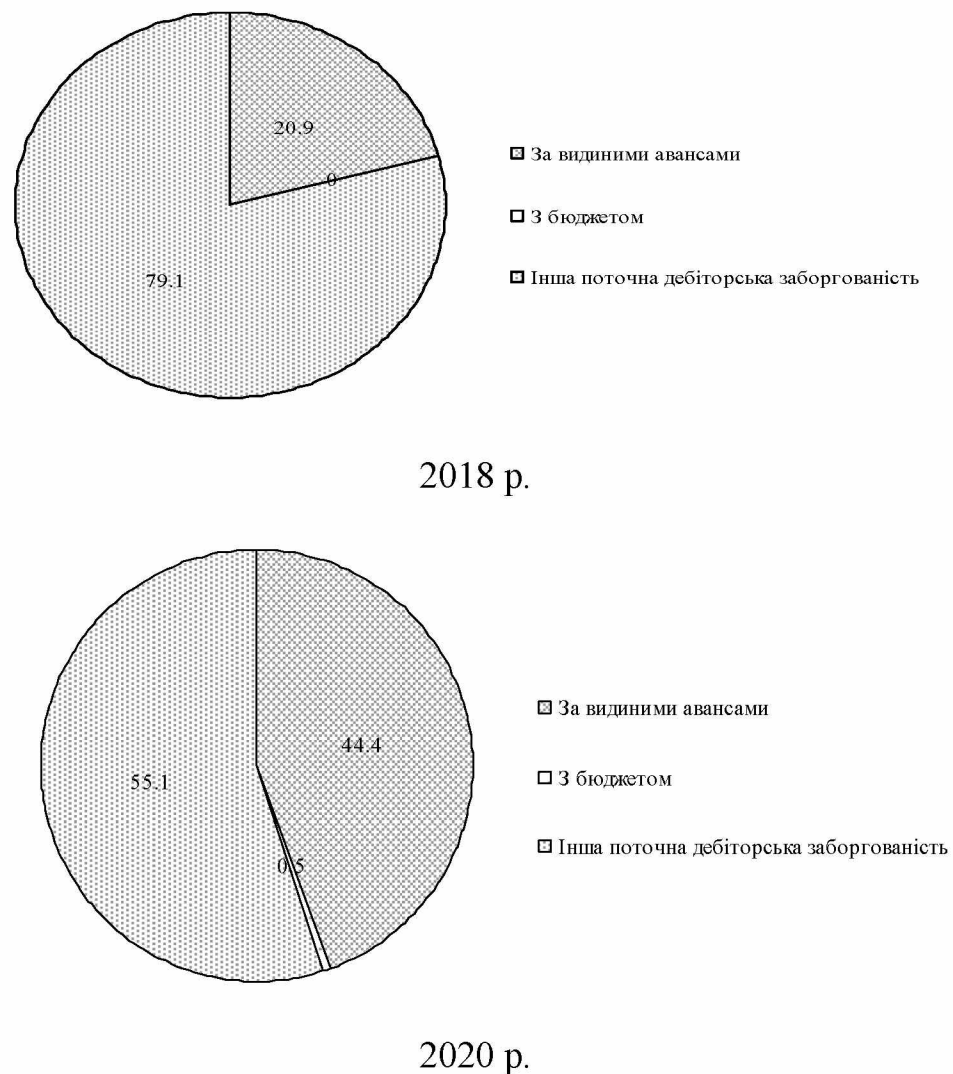

Рис. 3.3. Структура поточної дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018, 2020 рр., %

Важливим в аналізі дебіторської та кредиторської заборгованостей є їх дослідження у взаємозв'язку. Для проведення порівняльного аналізу складається

розрахунковий баланс, в якому порівнюються за видами та в цілому суми дебіторської та кредиторської заборгованостей із метою визначення одного з видів сальдо [5, с. 333]:

- дебетового, тобто перевищення суми дебіторської заборгованості над сумою кредиторської заборгованості – свідчить про те, що частина оборотних активів вилучена з господарської діяльності підприємства та знаходиться в обороті дебіторів;

- кредитового, тобто перевищення суми кредиторської заборгованості над сумою дебіторської заборгованості – характеризує залучення підприємством у господарську діяльність коштів юридичних і фізичних осіб.

У табл. 3.6 проведений порівняльний аналіз поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованостей за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр.

Отже, в 2018-2020 рр. мало місце загальне дебетове сальдо: поточна дебіторська заборгованість за нетоварними операціями перевищувала поточну кредиторську заборгованість за нетоварними операціями відповідно на 33073 тис. грн (у 9,7 раза), 15638 тис. грн (50,7 %), 44987 тис. грн (у 2,3 раза).

Таблиця 3.6

Порівняльний аналіз поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованостей за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр.

(станом на кінець року), тис. грн

Вид заборгованості	Поточна дебіторська заборгованість	Поточна кредиторська заборгованість	Перевищення заборгованості	
			дебіторської	кредиторської
А	1	2	3	4
2018 р.				
За виданими (одержаними) авансами	7718	782	6936	-
За розрахунками з бюджетом	2	1861	-	1859
Інші види заборгованості	29135	1139	27996	-
Усього	36855	3782	33073	-

Продовж. табл. 3.6

A	1	2	3	4
2019 р.				
За виданими (одержаними) авансами	8058	8492	-	434
За розрахунками з бюджетом	1	768	-	767
Інші види заборгованості	38436	21597	16839	-
Усього	46495	30857	15638	-
2020 р.				
За виданими (одержаними) авансами	35172	12474	22698	-
За розрахунками з бюджетом	362	4293	-	3931
Інші види заборгованості	43669	17449	26220	-
Усього	79203	34216	44987	-

Дебетове сальдо також мало місце по заборгованості за виданими (одержаними) авансами (2018, 2020 рр.) та інших видах заборгованості (2018-2020 рр.), а кредитове сальдо – по заборгованості за розрахунками з бюджетом (2018-2020 рр.) та за виданими (одержаними) авансами (2019 р.).

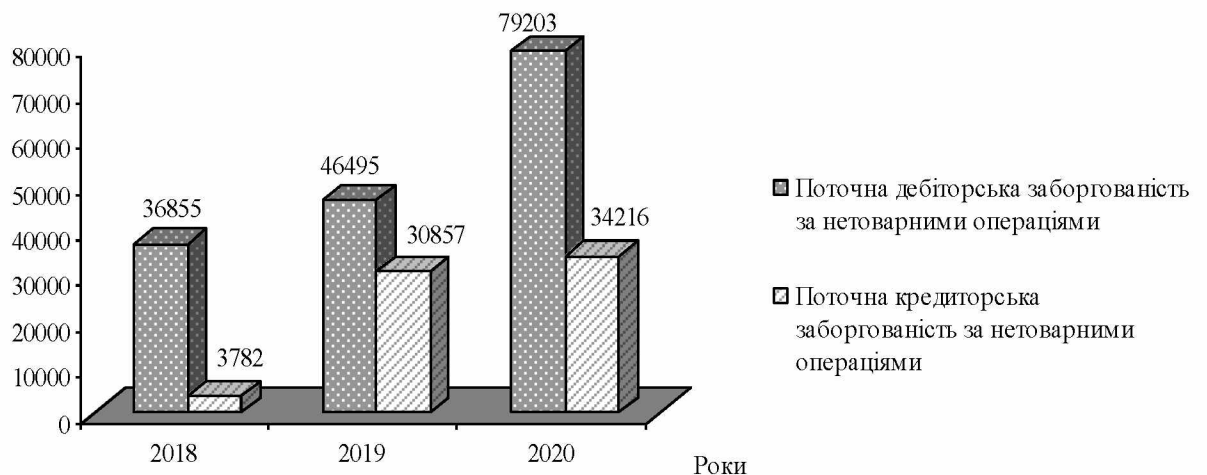

Рис. 3.4. Динаміка поточної дебіторської та поточної кредиторської заборгованостей за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр. (станом на кінець року), тис. грн

Сукупна динаміка поточної дебіторської та поточної кредиторської

заборгованостей за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр. наведена на рис. 3.4. Формування загального дебетового сальдо в 2018-2020 рр. вказує на вилучення з господарської діяльності товариства коштів, які заборгували дебітори, що негативно позначається на ефективності розрахунково-платіжних відносин.

Отже, результати проведеного аналізу складу, динаміки та структури дебіторської заборгованості за нетоварними операціями засвідчили, що для ТОВ «XXX» залишається актуальним вирішення проблем поліпшення

стану розрахунково-платіжних відносин для забезпечення ефективного ведення підприємницької діяльності.

3.3. Комплексне оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями та напрями поліпшення розрахункових відносин підприємства

Важливим етапом аналізу є комплексне оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями за системою відносних показників.

Узагальнюючим критерієм ліквідності та якості дебіторської заборгованості за нетоварними операціями є її оборотність, яку можна виміряти кількістю оборотів і швидкістю обороту в днях. Коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями показує кількість її оборотів за календарний рік. Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості за нетоварними операціями характеризує середню кількість днів, які необхідні для повернення дебіторської заборгованості підприємству.

Показники частки дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в майні та в оборотних активах свідчать про те, наскільки відповідно майно та оборотні активи сформовані за рахунок боргів дебіторів підприємству. Про поліпшення стану розрахунково-платіжних відносин свідчить наближення до 1

значення коефіцієнта співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей за нетоварними операціями. Також важливою ознакою поліпшення фінансового стану підприємства є зниження у динаміці показника, який характеризує відношення дебіторської заборгованості за нетоварними операціями до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Проведемо комплексне оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр. (табл. 3.7), використавши для розрахунків інформацію форм № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» і № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» (додатки В.1, В.2, Г.1, Г.2, Д.1, Д.2).

Таблиця 3.7

Показники комплексного оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018-2020 рр.

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відхилення (+,-) 2020 р. від 2018 р.	
				абсолютне	відносне, %
А	1	2	3	4	5
Вихідна інформація, тис. грн					
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	143362	95394	228679	+85317	+59,5
Середньорічна величина дебіторської заборгованості за нетоварними операціями	33800	41675	62849	+29049	+85,9
Середньорічна величина кредиторської заборгованості за нетоварними операціями	5308	17320	32537	+27229	у 6,1 р. б.
Середньорічна вартість майна	293669	349763	449189	+155520	+53,0
Середньорічна вартість оборотних активів	120327	174768	245543	+125216	у 2,0 р. б.
Показники комплексного оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями					
Коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями	4,241	2,289	3,639	-0,602	-14,2
Тривалість одного обороту дебіторської заборгованості за нетоварними операціями, днів	85	157	99	+14	+16,5
Частка дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в майні, %	11,5	11,9	14,0	+2,5	×

Частка дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в оборотних активах, %	28,1	23,8	25,6	-2,5	×
Коефіцієнт співвідношення дебіторської заборгованості за нетоварними операціями та кредиторської заборгованості за нетоварними операціями	6,368	2,406	1,932	-4,436	-69,7
Відношення дебіторської заборгованості за нетоварними операціями до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), %	23,6	43,7	27,5	+3,9	×

За даними табл. 3.7 можемо зробити висновок, що показники комплексного оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями мають переважно негативну динаміку. Так, коефіцієнт обертання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями зменшився з 4,241 у 2018 р. до 3,639 у 2020 р., а тривалість одного обороту заборгованості дебіторів за нетоварними операціями збільшилася з 85 до 99 днів, тобто на 16,5 %. Така динаміка пояснюється більш швидким зростанням середньорічної величини дебіторської заборгованості за нетоварними операціями (на 85,9 %) порівняно зі зростанням чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (на 59,5 %). Найповільніше дебіторська заборгованість за нетоварними операціями оберталася у 2019 р., коли тривалість одного обороту становила 157 днів.

Частка дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в майні підвищилася з 11,5 до 14,0 %, а частка такої заборгованості в оборотних активах знизилася з 28,1 до 25,6 %. Їхній рівень свідчить про значну залежність підприємства у формуванні майна та оборотних активів від розрахунків за нетоварними операціями.

За даними табл. 3.7 у результаті збільшення середньорічної величини дебіторської заборгованості за нетоварними операціями на 85,9 % та середньорічної величини кредиторської заборгованості за нетоварними операціями в 6,1 раза коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей за нетоварними операціями зменшився більш ніж у 3 рази: з 6,368 до 1,932. Отже, якщо в 2018 р. на 1 грн кредиторської заборгованості за

нетоварними операціями припадало 6,37 грн дебіторської заборгованості за нетоварними операціями, то в 2020 р. – 1,93 грн. Як бачимо, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей за нетоварними операціями наблизилося до оптимального рівня (у межах 1).

Показник, який характеризує відношення дебіторської заборгованості за нетоварними операціями до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), підвищився з 23,6 % у 2018 р. до 27,5 % у 2020 р., а в 2019 р. сягав 43,7 % (табл. 3.7), що також свідчить про наявність проблем у розрахункових відносинах підприємства.

Важливе значення в аналітичних дослідженнях відіграє методика детермінованого факторного аналізу результативних показників діяльності підприємства. За інформацією табл. 3.8 визначимо вплив факторів на зміну показника тривалості одного обороту дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за порівняння 2020 р. із 2018 р., використавши для розрахунків спосіб ланцюгових підстановок.

Будуємо детерміновану кратну модель факторного аналізу тривалості одного обороту дебіторської заборгованості за нетоварними операціями:

$$T = 360 \times ДЗ \div ЧД . \quad (3.1)$$

За даними табл. 3.8 визначаємо умовне значення результативного показника, днів:

Таблиця 3.8

Вихідна інформація для факторного аналізу тривалості одного обороту дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» за 2018, 2020 рр.

Показник	Умовне позначення	2018 р.	2020 р.	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
Середньорічна величина дебіторської заборгованості за нетоварними операціями, тис. грн	ДЗ	33800	62849	+29049	+85,9
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	ЧД	143362	228679	+85317	+59,5
Тривалість одного обороту	Т	85	99	+14	+16,5

дебіторської заборгованості за нетоварними операціями, днів					
---	--	--	--	--	--

$$T_{\text{ум}} = 360 \times \text{ДЗ}_1 \div \text{ЧД}_0 . \quad (3.2)$$

$$T_{\text{ум}} = 360 \times 62849 \div 143362 = 158.$$

Загальна зміна (+,-) тривалості одного обороту дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в 2020 р. порівняно з 2018 р., днів:

$$\Delta T = T_1 - T_0 ; \quad (3.3)$$

$$\Delta T = 99 - 85 = +14,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) середньорічної величини дебіторської заборгованості за нетоварними операціями:

$$\Delta T_{\text{дз}} = T_{\text{ум}} - T_0 ; \quad (3.4)$$

$$\Delta T_{\text{дз}} = 158 - 85 = +73;$$

2) чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг):

$$\Delta T_{\text{чд}} = T_1 - T_{\text{ум}}; \quad (3.5)$$

$$\Delta T_{\text{чд}} = 99 - 158 = -59.$$

Отже, в 2020 р. порівняно з 2018 р. тривалість одного обороту дебіторської заборгованості за нетоварними операціями збільшилася на 14 днів, або 16,5 %. Ця зміна відбулася під впливом таких факторів. Унаслідок зростання середньорічної величини дебіторської заборгованості за нетоварними операціями на 29049 тис. грн, що становить 85,9 %, тривалість одного обороту збільшилася на 73 дня. Водночас за рахунок зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на 85317 тис. грн, або 59,5 %, тривалість одного обороту зменшилася на 59 днів.

Таким чином, сповільнення оборотності дебіторської заборгованості за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» пояснюється випереджальним зростанням середньорічної величини дебіторської заборгованості за нетоварними операціями порівняно зі зростанням чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Результати комплексного оцінювання дебіторської заборгованості за нетоварними операціями є основою для обґрунтування управлінських рішень у сфері поліпшення розрахункових відносин.

В умовах ринкової економіки система розрахунків пов'язує підприємство з іншими суб'єктами господарювання. Стан розрахункової дисципліни характеризується наявністю дебіторської заборгованості, в тому числі за нетоварними операціями, та має суттєвий вплив на стійкість фінансового стану підприємства. Недотримання договірної та розрахункової дисципліни, несвоєчасне пред'явлення претензій щодо боргів, які виникають, призводять до значного зростання невиправданої дебіторської заборгованості, а отже, до нестабільності фінансового стану суб'єктів господарювання, що проявляється у нездатності відповідати за своїми зобов'язаннями, таким чином нарощуючи залежність від зовнішніх джерел фінансування поточної діяльності.

Класифікація факторів, що впливають на розмір і динаміку дебіторської заборгованості, є невід'ємною складовою процесу аналізу стану розрахунків з дебіторами. В системі факторів, що впливають на дебіторську заборгованість, Т. В. Гаджа пропонує виокремити зовнішні та внутрішні фактори [1, с. 46].

Зовнішніми факторами є:

- загальний стан економіки країни – в умовах загального зниження економічної активності підприємства, як правило, одержують менше прибутку, а ліквідність активів у цілому самого суб'єкта господарювання знижується. У зв'язку з тим, що підприємства не одержують своєчасно оплату за свої товари, виникає ланцюгова реакція неплатежів, яка призводить до утворення дебіторської заборгованості та затримки розрахунків зі своїми кредиторами;

- тарифи або ціни на транспортування продукції – швидке, часто неконтрольоване підвищення цін і тарифів призводить до збільшення розмірів дебіторської заборгованості;

- сезонність виробництва і продажів – виробництво сезонної продукції (робіт, послуг) пов'язане із зростанням величини дебіторської заборгованості,

оскільки до настання сезону підприємство практично живе в борг у рахунок майбутніх продажів;

- рівень доходів населення – якщо ціни і тарифи зростають, а доходи населення залишаються на тому ж самому рівні або зростають менш швидкими темпами, тоді знижується ймовірність своєчасної оплати послуг.

До основних внутрішніх факторів належать:

- кредитна політика – неправильне встановлення термінів і умов договорів, невраховані ризики можуть призвести до незапланованого збільшення розмірів дебіторської заборгованості;

- політика управління дебіторською заборгованістю – неефективне та несвоєчасне управління дебіторською заборгованістю призводить до відволікання коштів з обороту, не дає можливості підприємству нормально функціонувати в сучасних умовах;

- фінансовий стан підприємства (зокрема, його платоспроможність і кредитоспроможність) – стійке фінансове положення підприємства свідчить про його високу платоспроможність і кредитоспроможність, що дозволяє своєчасно розраховуватися з контрагентами і контролювати величину як дебіторської, так і кредиторської заборгованості;

- активність і зацікавленість керівників в управлінні підприємством – чим більша зацікавленість керівників в ефективному управлінні, тим вищий рівень системи внутрішнього контролю і кращий стан розрахункової дисципліни.

В умовах значного сповільнення платіжного обороту, що викликає зростання дебіторської заборгованості, важливим завданням є ефективне управління дебіторською заборгованістю на кожному окремому підприємстві, яке спрямоване на оптимізацію загального її розміру та забезпечення вчасної інкасації боргу. Конкретні напрями вдосконалення стану розрахунків підприємства визначають, виходячи з розрахованих аналітичних коефіцієнтів і таблиць, що відображають стан дебіторської та кредиторської заборгованостей.

Можна виділити такі основні завдання управління розрахунками з метою

поліпшення їхнього стану [2, с. 256]:

- зниження частки простроченої дебіторської заборгованості;
- збільшення коефіцієнта оборотності коштів у дебіторській заборгованості (відповідно зменшується середній період інкасації дебіторської заборгованості) та невелике зменшення коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості або збереження його значення на попередньому рівні;
- визначення конкретного моменту сповільнення оборотності дебіторської заборгованості шляхом постійного моніторингу змін у політиці оплати рахунків;
- робота з контрагентами щодо вчасної оплати ними їхніх зобов'язань;
- використання прогресивних форм розрахунків;
- регулювання величини кредиторської заборгованості, щоб запобігти зниженню фінансової стійкості та ліквідності підприємства.

З метою ефективного управління дебіторською заборгованістю Н. В. Карчова пропонує [3, с. 52]:

- контролювати стан розрахунків;
- по можливості орієнтуватися на більшу кількість споживачів, щоб зменшити ризик несплати одним із них чи кількома;
- стежити за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованостей: значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості та робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування;
- використовувати систему знижок у разі дострокової оплати;
- визначати термін прострочених залишків на рахунках дебіторів і порівнювати цей термін з нормами в галузі, показниками конкурентів та даними попередніх років;
- періодично переглядати граничну суму комерційного кредиту, відповідно до фінансового стану клієнтів;
- якщо виникають проблеми з отриманням грошей, отримувати заставу на суму, не меншу, ніж сума на рахунку дебітора;

- залучати установи, які стягують борги, за наявності документальних підтверджень;
- продавати рахунки дебіторів факторинговій компанії, банку;
- використовувати циклічність виписування рахунків для підтримання одноманітності операцій;
- уникати дебіторів з високим ступенем ризику.

Визначальним із точки зору управління дебіторською заборгованістю є встановлення відповідних показників ефекту та ефективності від інвестування коштів у дебіторську заборгованість. О. Б. Чорненко пропонує визначати такі показники аналізу результативності акумулювання дебіторської заборгованості на балансі підприємства [6, с. 10]:

1) результат від інвестування коштів у дебіторську заборгованість – відображає абсолютну величину ефекту в грошових одиницях, що отримується від інвестування коштів у дебіторську заборгованість:

$$E_{ДЗ} = ПР_{ДЗ} - ПВ_{ДЗ} - ВТ_{БДЗ} - ВТ_{інф} - ВТ_{альт}, \quad (3.6)$$

де $E_{ДЗ}$ – результат від інвестування коштів у дебіторську заборгованість;

$ПР_{ДЗ}$ – додатковий прибуток, отриманий за рахунок інвестування коштів у дебіторську заборгованість;

$ПВ_{ДЗ}$ – поточні витрати, пов'язані з управлінням дебіторською заборгованістю (зокрема, її інкасацією);

$ВТ_{БДЗ}$ – втрати від списання безнадійної дебіторської заборгованості;

$ВТ_{інф}$ – втрати від знецінення коштів, акумульованих у заборгованості, у зв'язку з інфляцією;

$ВТ_{альт}$ – втрати, пов'язані з альтернативними можливостями інвестування коштів;

2) рівень ефективності інвестування коштів у дебіторську заборгованість – відображає співвідношення отриманого результату від інвестування коштів у дебіторську заборгованість та її обсягу:

$$K_{ЕДЗ} = E_{ДЗ} / ДЗ, \quad (3.7)$$

де $K_{\text{ЕДЗ}}$ – рівень ефективності інвестування коштів у дебіторську заборгованість;

ДЗ – середня за період оцінювання сума дебіторської заборгованості.

Отже, для ефективного управління дебіторською заборгованістю за нетоварними операціями в ТОВ «ХХХ» пропонується:

- контролювати стан розрахунків з клієнтами за відстроченою (простроченою) заборгованістю;
- ознайомлюватися з фінансовим станом покупців для набуття впевненості щодо їх подальшої платоспроможності;
- розширювати кількість клієнтів з метою зменшення ризику неплатежів;
- контролювати співвідношення нетоварної дебіторської та нетоварної кредиторської заборгованостей;
- якщо виникають проблеми з отриманням грошей, доцільно отримувати заставу на суму, не меншу, ніж сума на рахунку дебітора;
- уникати дебіторів з високим ступенем ризику.

Таким чином, ефективне управління поточною дебіторською заборгованістю за нетоварними операціями має важливе значення для поліпшення розрахункової дисципліни та в цілому фінансового стану ТОВ «ХХХ».

ВИСНОВКИ

Будь-яке підприємство в світі, проводячи господарську діяльність, вступає в систему розрахунків та взаємовідносин з іншими особами, як юридичними так і фізичними. Дебіторська заборгованість, яка виникає, вилучає кошти з обороту підприємств, і це негативно впливає на фінансовий стан, а несвоєчасна оплата боргів, веде до залучення в оборот позикових коштів, які належать іншим підприємствам, і це інколи призводить до виникнення пені та неустойки.

Облік дебіторської заборгованості в Україні прописано в П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість». Відповідно до нього, дебіторська заборгованість – це сума заборгованості на певну дату дебіторів підприємству. Дебіторами виступають особи та установи, які заборгували підприємству, внаслідок минулих подій, певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Згідно з П(С)БО 10 дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову та поточну. При цьому враховуються два критерії: строк погашення та зв'язок з нормальним операційним циклом, а визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигід та може бути достовірно визначена її сума.

Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу, або буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу. Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

3. Основними нормативними документами, що регламентують питання ведення бухгалтерського обліку та аудиту дебіторської заборгованості підприємств є Кодекси України, Закони України, Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, Міжнародні стандарти обліку та звітності, інструкції, рекомендації та ін. нормативні документи.

4. Ми розглянули основні нормативні документи, що стосуються організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості за нетоварними операціями. Дослідили та порівняли із зарубіжним досвідом, де, дебіторська заборгованість групується для оцінки фінансового результату, для прийняття управлінських рішень та для контролю і регулювання. За очікуваними термінами погашення, які встановлюються в договорах, у всіх країнах заборгованість поділяється на поточну дебіторську заборгованість, тобто заборгованість, яка повинна бути погашена протягом одного року чи операційного циклу і непоточну заборгованість, яку в окремих країнах поділяють на середньострокову та довгострокову.

5. Окремо проведений аналіз показників економічного потенціалу результатів та ефективності Товариства характеризує, що в цілому за 2018-2020 рр. має як позитивну так і негативну динаміку, відбулось зниження коефіцієнту автономії, що є негативною ознакою динаміки фінансової стійкості підприємства.

6. Ми дослідили та впевнилися, на підставі набутих теоретичних та практичних знань, що для документального забезпечення дебіторської заборгованості за нетоварними операціями використовують такі документи як: платіжні доручення, виписки банку, журнал реєстрації посвідчень про відрядження, видаткові та прибуткові касові ордери, рахунки, видаткові накладні, претензії, звіти.

Бухгалтерський облік розрахунків дебіторської заборгованості за нетоварними операціями, ведеться на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами». За дебетом відображається виникнення дебіторської заборгованості, за кредитом – погашення чи списання заборгованості.

7. ТОВ «XXX» вся інформація по нетоварній дебіторській заборгованості узагальнюється на субрахунках 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 377 «Розрахунки з іншими дебіторами». Досить не зрозумілим залишилося питання

щодо субрахунку 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків», якого підприємство не веде взагалі. Отже на підприємстві не існує ні питання природного убутку, ні нестачі, а з цього випливає і відсутність інвентаризації активів підприємства.

8. Проаналізовано норми Податкового кодексу і чинних нормативних документів та зроблено висновок що Інструкція № 59 та Постанова № 98 є обов'язковою для застосування лише підприємствами та організаціями, які повністю, або частково утримуються за рахунок бюджетних коштів. Звичайні підприємства досі залишаються поза увагою і підпорядковуються лише Податковому кодексу. З метою вдосконалення системи обліку підзвітних коштів, пропонується підприємствам видати наказ (розпорядження) керівника по підприємству, згідно з яким бухгалтерія з метою формування податкових витрат, пов'язаних з відрядженнями працівників, повинна керуватися інструкцією і постановою. В іншому випадку, затвердити положення про відрядження, в якому необхідно зазначити загальні положення та порядок відрядження в межах України та за кордон. При цьому розмір добових повинен становити не вище зазначених в нормативних актах, а саме ПКУ за кожний календарний день відрядження.

9. У ТОВ «XXX» бухгалтерія комп'ютеризована та автоматизована бухгалтерською комп'ютерною програмою 1С. хоча зупинятись на цій лише програмі не варто, зараз входять на ринок і інші цікаві та практичні програми.

Для правильної організації аналітичного обліку нетоварної дебіторської заборгованості необхідно налагодити наступні довідники: «Рахунки нашої фірми», «Контрагенти», «Необоротні активи», «Номенклатура», «Співробітники».

В автоматизованому обліку дебіторської заборгованості за нетоварними операціями використовують такі документи: прибуткова накладна, прибутковий касовий ордер, видатковий касовий ордер, авансовий звіт, банківська виписка, податкова накладна. Ведення автоматизованого обліку розрахунків дебіторської

заборгованості за нетоварними операціями дозволяє здійснювати автоматизоване введення авансових звітів з формуванням проведення по типових операціях, автоматичне ведення інвентаризації дебіторської заборгованості, формування друкованої форми акту інвентаризації, бухгалтерської довідки та наказу про списання дебіторської заборгованості у зв'язку з визнанням її безнадійної, створення резерву сумнівних боргів та багато іншого.

10. Дебіторська заборгованість за нетоварними операціями відображається у трьох формах фінансової звітності: Ф. № 1 «Баланс», ф. № 3 «Звіт про рух грошових коштів», ф. № 5 «Примітки до річної фінансової звітності», у ТОВ «XXX» всі форми складаються та подаються в установленому порядку.

11. Окремим розділом ми провели аналіз дебіторської заборгованості за нетоварними операціями на підприємстві, його метою є інформаційне забезпечення ухвалення ефективних управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію неплатежів покупців та замовників його продукції, товарів, робіт, послуг. Результати аналізу динаміки і структури дебіторської та кредиторської заборгованостей засвідчили, що для ТОВ «XXX» залишаються актуальним вирішення проблем поліпшення стану платіжно-розрахункових відносин для ефективного ведення підприємницької діяльності. Результати комплексного оцінювання дебіторської заборгованості є основою для обґрунтування управлінських рішень у сфері поліпшення розрахункових відносин, при розрахунку показники комплексного оцінювання дебіторської заборгованості мають нестійку динаміку.

Проведене дослідження дало можливість окреслити пропозиції які будуть направлені для ефективного управління на досліджуваному підприємстві, зокрема, дебіторської заборгованості, і має важливе значення для поліпшення фінансового стану ТОВ «XXX» в цілому та розрахункової дисципліни зокрема.

Отже, для забезпечення цілісної системи обліку розрахунків, зокрема з різними дебіторами необхідно: дотримуватися чітко відповідних нормативів щодо його регулювання. Організація обліку підприємстві має важливе значення,

а дебіторської заборгованості особливо, оскільки сприяє упорядкуванню інформації, її достовірності та прозорість. Тому підготовка інформації, яка буде прозорою, теоретично обґрунтованою та достовірною, може забезпечити ефективність у прийнятті управлінських рішень.

Для ефективного управління дебіторською заборгованістю за нетоварними операціями в ТОВ «XXX» пропонується: контролювати стан розрахунків з клієнтами за відстроченою (простроченою) заборгованістю; ознайомлюватися з фінансовим станом покупців для набуття впевненості щодо їх подальшої платоспроможності; розширювати кількість клієнтів з метою зменшення ризику неплатежів; контролювати співвідношення нетоварної дебіторської та нетоварної кредиторської заборгованостей; якщо виникають проблеми з отриманням грошей, доцільно отримувати заставу на суму, не меншу, ніж сума на рахунку дебітора; уникати дебіторів з високим ступенем ризику.

Таким чином, ефективне управління поточною дебіторською заборгованістю за нетоварними операціями має важливе значення для поліпшення розрахункової дисципліни та в цілому фінансового стану ТОВ «XXX».